

Peatükk 1

Kodakondsus, kodanikuühiskond ja rahvussuhted

Autorid

Marju Lauristin

Maiu Uus

Külliki Seppel

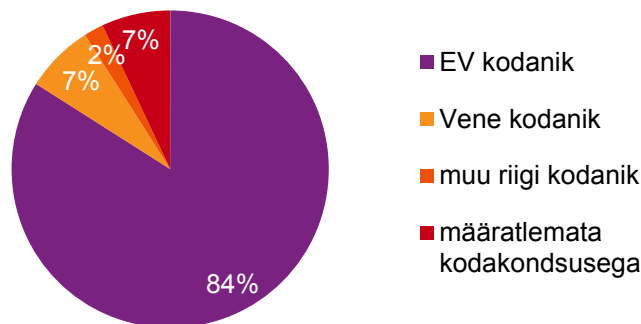

1.1 Kodakondsus ja poliitiline enesemäärang

Käesolevas alapeatükis käsitleme kodakondsust kui ühiskondlik-poliitilise lõimumise olulisimat aspekti, mis on samal ajal nii lõimumise üks olulisemaid tulemusi kui teisalt ka edasise lõimumise eeldus, mis avab tee teistest rahvustest Eesti kodanike sügavamale kaasamisele ja osalusele Eesti ühiskonnas.

Aastaid on Eesti lõimumispoliitika ja ka Eesti ühiskonna üldise demokraatliku arengu hindamisel olnud põhiprobleemiks määratlemata kodakondsusega isikute suur arv ja naturalisatsiooniprotsessi kvantitatiivne tulemuslikkus. Tänapäevaks on määratlemata kodakondsusega isikute erikaal rahvastikus langenud alla 8%. Rahvastikuregistri andmetel jaotub Eesti elanikkond kodakondsuse alusel järgmiselt:

Joonis 1.1. Eesti elanikkonna jaotumine kodakondsuse järgi

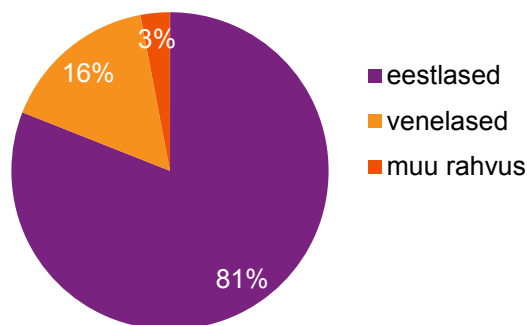

Allikas: Rahvastikuregister, seisuga 1.10.2011

Täpse pildi kogu rahvastiku jaotumisest kodakondsuse alusel saame muidugi alles rahvaloenduse tulemuste selgumisel.

Naturalisatsiooniprotsessi tulemusel on muutunud mitmerahvuseliseks ka Eesti kodanikkonna struktuur, millest ligi viiendiku moodustavad mitte-eestlased (vt joon 1.2)

Joonis 1.2. Eesti kodanikkonna rahvuslik koosseis

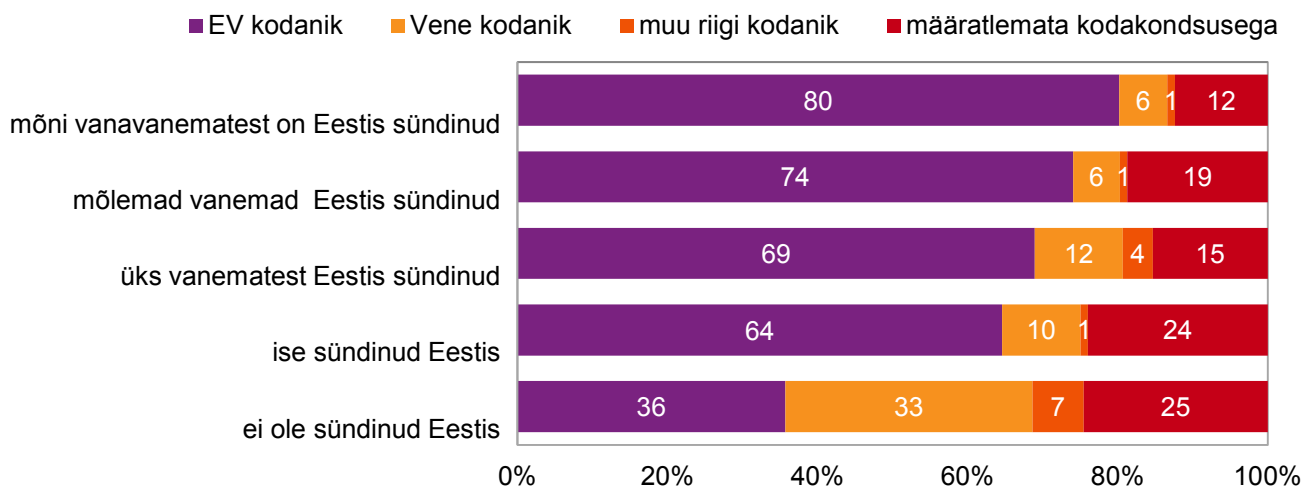

Allikas: Integratsiooni monitooring 2011

Integratsiooni monitooringu tulemused võimaldavad esile tuua selge tendentsi kodakondsuse leviku tõusust seoses esimese põlve immigrantide osakaalu vähenemisega Integratsiooni monitooringu mitte-eestlaste valimis (kokku küsitleti 803 teistest rahvustest inimest) moodustasid mujal sündinud isikud 40%, Eestis sündinud 60%. Viimaste hulgas oli neid, kellel ka vähemalt üks vanem oli Eestis sündinud, 58%, ja neid, kellel vähemalt ka üks vanavanematest oli Eestis sündinud, 38%. Kõigi küsitletud mitte-eestlaste seas oli selliseid neljanda põlve immigrante 27%. EV kodanike osakaal ulatub selles immigrantide põlvkonnas, kelle vanavanem(ad) on sündinud Eestis, 80%-ni, samas kui esimese põlvkonna, väljaspool Eestit sündinud migrantide seas on EV kodanikke vaid 36%, Venemaa kodanikke 33% ja muude riikide kodanikke 7% (vt joonis 1.3). Samas peaks panema eriti tõsisemalt muretsema asjaolu, et

Eestis sündinud ja hariduse saanud noortest, kellel ka vanemad ja vanavanemad on Eestis sündinud ja üles kasvanud, ei oma siiski peaaegu viiendik Eesti kodakondsust¹.

Joonis 1.3. Kodakondsuse seos enda ja vanemate põlvkondade sünnikohaga

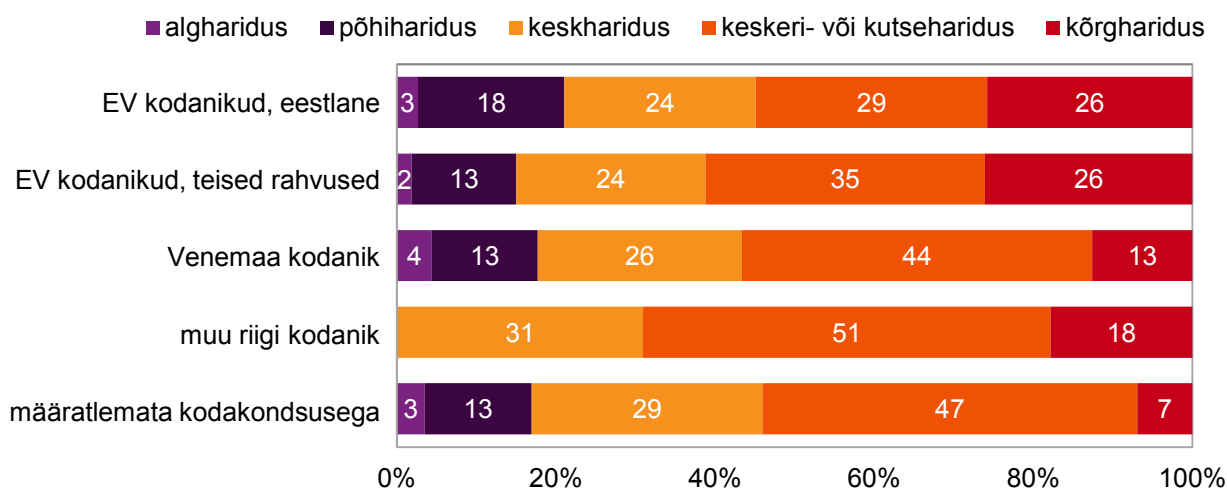

1.1.1 EESTLASTE JA TEISTEST RAHVUSTEST EV KODANIKE NING MITTEKODANIKE SOTSIAALSE KOOSSEISU VÕRDLU. KODAKONDSUS JA KIHISTUMINE

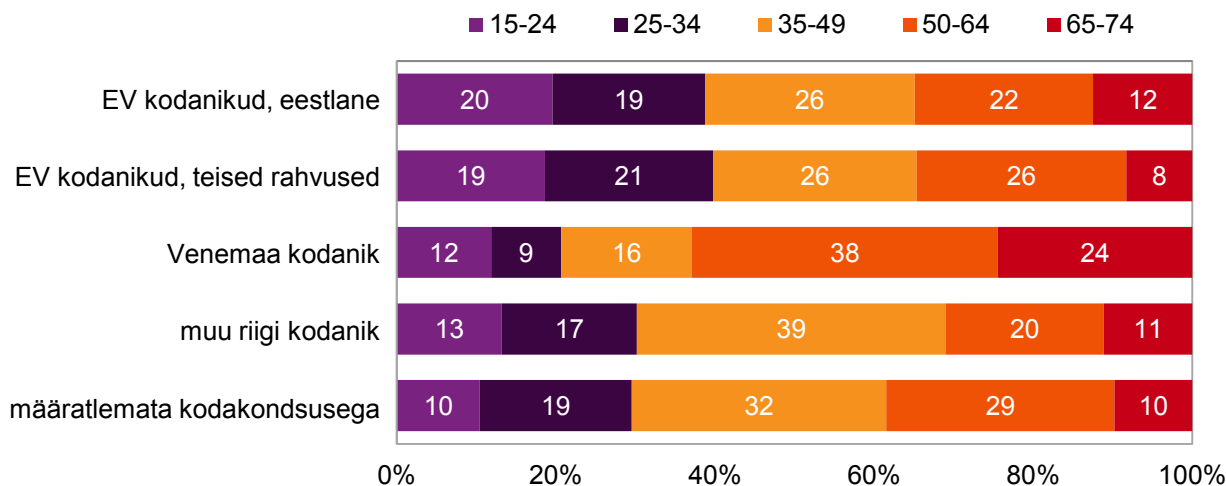
Integratsiooni monitooringu 2011 valimisse kuulunud Eesti kodanikud jagunesid rahvuse alusel järgmiselt: eestlasi 80,1%, venelasi 16,6%, ukrainlasi 1,1% ja muid rahvusi kokku 2,2%. Arvestades Eesti kodanikkonna kasvavat kultuurilist mitmekesisust, on analüüsis suurt tähelepanu pööratud erineva kultuuritaustaga kodanike sotsiaalse tausta ja hoiakute võrdlemisele. Sarnaselt vanade demokraatiatega peaks ka Eestis erinevast rahvusest ja erineva emakeelega kodanike võrdsed võimalused ühiskonna elus osalemiseks tõusma rohkem esiplaanile. Seetõttu on allpool kodakondsusrühmade lõikes tehtud analüüsis vaadeldud eraldi rühmadena eestlastest EV kodanikke ja teistest rahvustest EV kodanikke.

Tänapäeva ühiskonnas määrab inimese võimalusi suurel määral tema vanus ja haridus. Kõigepealt võrdlemegi kodakondsusrühmi nende vanuselise ja haridusliku koosseisu alusel (vt joonised 1.4 ja 1.5)

Joonis 1.4. Kodakondsusrühmade hariduslik koosseis

¹ Eesti Statistika andmetel oli 2011. aastal Eesti püsielanike seas teistest rahvustest noori vanuses 15-19 a 16 324 isikut. Siseministeriumi teatel ei omanud neist noortest 3024 ehk 19% EV kodakondsust, sealhulgas oli 1975 noort ehk 12% olid eelistanud Venemaa kodakondsust.

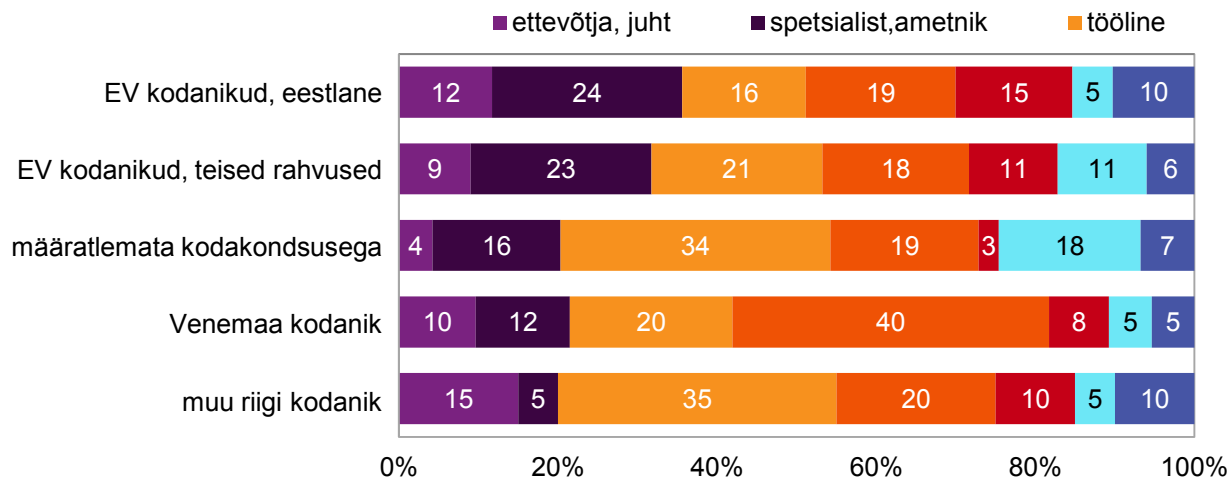
Joonis 1.5. Kodakondsusrühmade vanuseline koosseis

Jooniste 1.4 ja 1.5 põhjal on alust väita, et vanuse ja hariduse lõikes on eestlastest ja teistest rahvustest Eesti Vabariigi kodanikud suhteliselt sarnased. Samas torkab silma Venemaa kodanike ealise ja haridusliku koosseisu erinevus muust rahvusest Eesti kodanikega ja ka määratlemata kodakondsusega inimestega võrreldes. Venemaa kodanike seas on nimelt märkimisväärselt rohkem vanemaid inimesi. Nii Venemaa kodanike kui ka määratlemata kodakondsusega vastajate hulgas on Eesti kodanikega võrreldes ka vähem kõrgharidusega ja rohkem kutseharidusega inimesi.

Kui vanuses ja hariduses pole erinevast rahvusest Eesti kodanike vahel märkimisväärsed erinevusi, siis kuidas on lood eri rahvusest kodanike sotsiaalmajandusliku olukorraga? Seda peegeldab ühelt poolt sissetulekute suurus, teisalt aga subjektiivne toimetulek igapäevase elu kulutuste ning mitmesuguste rahaliste kohustustega. Eelnevad uuringud (vt Inimarengu aruanne 2008 ja 2009 ning Integratsiooni monitooring 2010) on viidanud venekeelse vähemuse majanduslikule tõrjutusele ning nn klaaslae efektile, mis väljendub noorte kõrgharidusega teistest rahvustest kodanike väiksemale esindatusele tippjuhtide ja kõrgemate ametnike seas eestlastega võrreldes. Selle põhjusena on osutatud keeleoskuse suurele rollile võrdsema majandusliku positsiooni saavutamiseks.

Käesoleva monitooringu tulemused lubavad väita, et erinevused mittekodanike (sh Venemaa kodanike) ja Eesti Vabariigi kodanike tööalases staatuses on tunduvalt suuremad kui erinevast rahvusest kodanike vahel: kui mittekodanike seas on üle poole sinikraed või pensionärid, kellele lisandub määratlemata kodakondsusega inimeste hulgas veel ligi viiendik töötuid, siis on mistahes rahvusest Eesti kodanike seas valgekraesid ja õppureid või koduseid (sh lapsepuhkusel olevaid noori naisi) suhteliselt rohkem kui Eesti kodakondsust mitteomavate inimeste hulgas. Samas on teistest rahvustest kodanike ametialane staatus jätkuvalt mõnevõrra madalam kui eestlastest kodanikel: nende seas on vähem omanikke ja tippjuhte ning rohkem töölisi ja töötuid (joonis 1.6).

Joonis 1.6. Kodakondsusrühmade ametialane koosseis

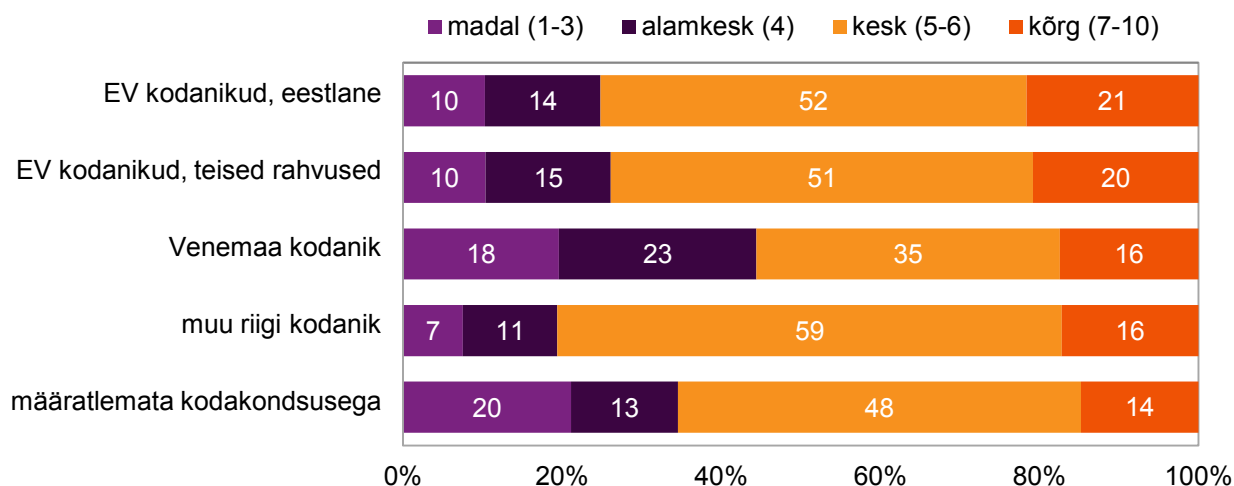
Loomulikult peegeldub erinev ametialane staatus ka sissetulekutes ning toimetulekutundes (vt tabel 1.1), millest omakorda sõltub suurel määral ka inimeste hinnang oma asendile ühiskondliku kihistumise redelil.

Tabel 1.1. Isiklik sissetulek ja hinnang pere majanduslikule toimetulekule kodakondsusrühmades

	EV kodanik eestlane	EV kodanik muu rahvus	määratlemata kodakondsusega	Venemaa kodanik	muu riigi kodanik
isiklik sissetulek puudus või < 220 eurot	24%	28%	26%	18%	32%
220–450 eurot	29%	33%	37%	46%	16%
450-775 eurot	21%	23%	17%	13%	26%
üle 775 euro	13%	9%	7%	5%	11%
keeldus vastamast	13%	7%	13%	17%	16%
tuleb lähedasti või rahuldavalt toime	83%	72%	66%	67%	60%
ei tule või tuleb raskustega toime	16%	28%	32%	33%	40%

Kihtikuuluvuse hinnang võtab kokku, kuidas inimesed tajuvad oma objektiivset seisundit ja võimalusi, kui nad võrdlevad ennast teiste sama ühiskonna või kogukonna liikmetega (vt joonis 1.7).

Joonis 1.7. Erineva kodakondsusega vastajate enesehinnanguline jaotumine kihtidesse

Nagu näeme, on erinevast rahvusest Eesti kodanike jagunemine sotsiaalsetesse kihtidesse nende enesehinnangu põhjal väga sarnane: viiendik asetab end kõrgeimatele astmetele, veidi enam kui pooled asetuvad keskkihti ning veidi vähem kui veerand madalamatesse kihtidesse. Samas tunneb määratlemata kodakondsusega rühmast kolmandik ja Venemaa kodanike seast peaaegu pool end asuvat Eesti ühiskonna madalaimates kihtides. Võib vaielda selle üle, kas kodakondsus on ise sotsiaalset enesehinnangut tõstva väärtusega või on kõrgem sotsiaalne enesehinnang ise üheks teguriks, mis soodustab naturalisatsiooniprotsessi edukat läbimist, Integratsiooni monitooringu 2010 autorid on rõhutanud, et naturalisatsiooniprotsess toimib sotsiaalse filtrina, eelistades mitte-eestlaste aktiivsemat ja edasipüüdlikumat osa (Vetik 2010). Ilmselt on tegemist mõlema nähtuse positiivse koosmõjuga. Määratlemata kodakondsusega inimeste seas on näha kaht vastandlikku tendentsi: küllalt suur on end madalalt hindavate rühm, kuid samas on suur ka nn keskmike osakaal. Samas on Venemaa kodanike üldine enesepositsioneerimine silmnähtavalt madalam kui nn halli passi omavatel inimestel, kuid selle põhjuseks pole niivõrd nende kodanikustaatus kui pensionäride tunduvalt suurem osakaal selles rühmas. Kõige heterogeensem on muude riikide kodanike seltskond, kuna selles on suurima osatähtsusega kaks väga erineva majandusliku staatuseta ja enesehinnanguga rahvusrühma: ukrainlased ja soomlased.

1.1.2 NATURALISATSIOON KUI ISIKLIK VALIK. KODAKONDSUSVALIKUTE MOTIVATSIOON

Integratsiooni monitooringud on traditsiooniliselt selgitanud ka soovi omandada Eesti kodakondsust ning põhjusi, mis takistavad või soodustavad naturalisatsiooniprotsessi. Võrreldes 2008. aastal tehtud monitooringuga on kasvanud Eesti kodakondsuse omandamise soov määratlemata kodakondsusega Eesti elanike seas. Kui 2008. aastal märkis vaid 51% määratlemata kodakondsusega vastajaist, et sooviks Eesti kodakondsust, siis praegu on nende osakaal suurenenud 64%-ni. Samas on põhjused, mis takistavad soovijatel kodakondsuse omandamist, jäänud osalt samaks: ühelt poolt raskused keeleomandamisel ja kodakondsuseksami sooritamisel, teisalt piisava motivatsiooni puudumine, kuna kodakondsuse puudumine ei tekita probleeme oma eluga toimetulekul Eestis. Vastuseid allpool olevas tabelis 1.2 võrreldes on näha, et selline huvipuudus on üsna märkimisväärselt suurenenud.

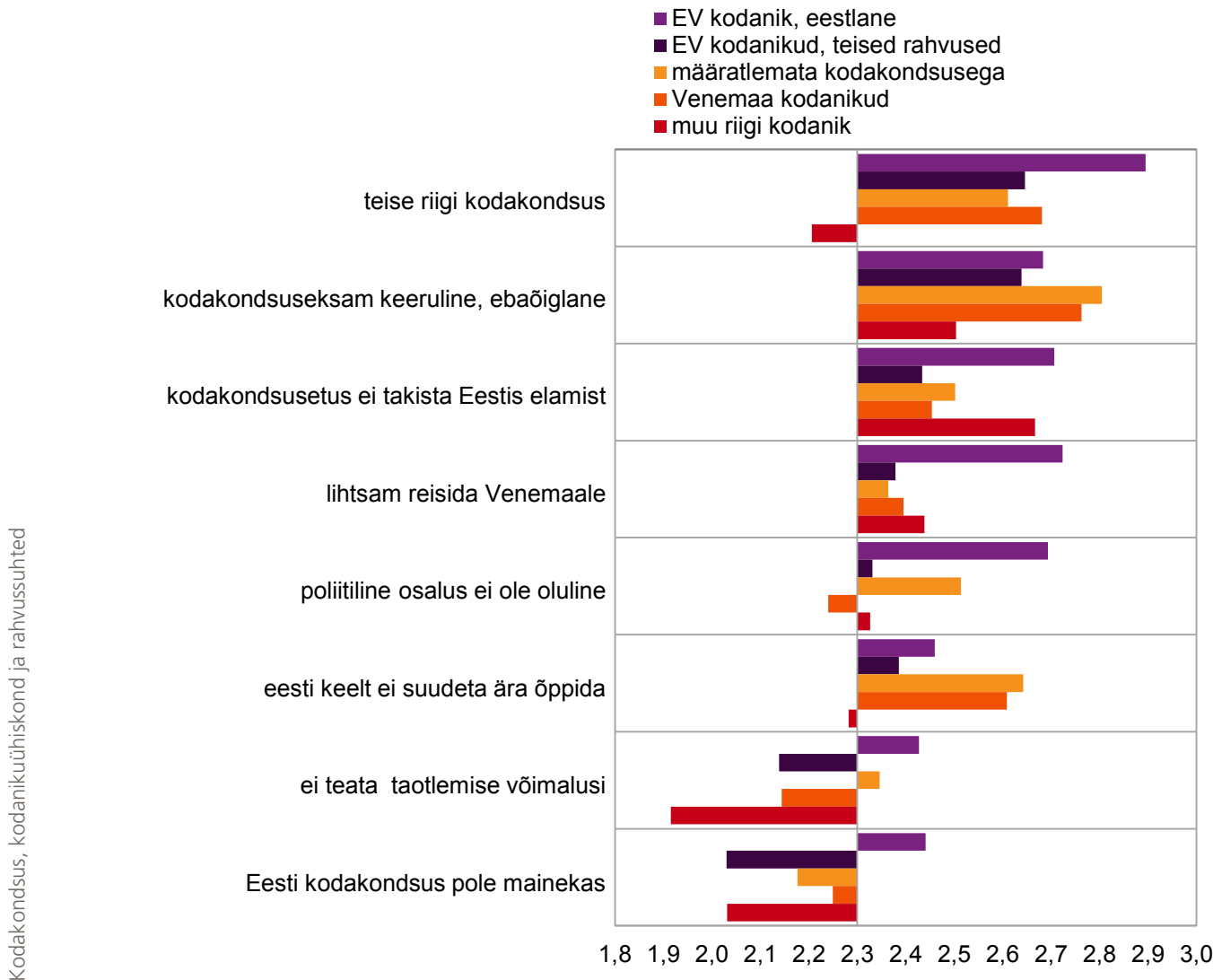
Tabel 1.2. EV kodakondsuse mitteomamist selgitavad põhjused (vastusevariant „See kindlasti“)

	2008	2011
kodakondsuseksam raske, tõrkeid tekitav	56	48
ei suudeta eesti keelt ära õppida	54	45
omatakse teise riigi kodakondsust	24	26
kodakondsusega kergem liikuda Venemaal	23	27
kodakondsuse puudumine ei takista Eestis elamist	19	33
ei huvituta Eesti valimistel ja poliitikas osalemisest	10	18
Eesti kodakondsus pole väärtuslik ega mainekas	7	12

Allikas: Intergratsiooni monitooring 2008 ja 2011

Määratlemata kodakondsusega rühma hinnangute võrdlemisel Eesti kodanike arvamustega selle kohta, miks paljudel teistest rahvustest inimestel ei ole Eesti kodakondsust, näeme, et kui sihtrühma enda jaoks on esiplaanil raskused kodakondsuseksami sooritamisel, siis eestlaste seas on tugevam arvamus, nagu ei sooviks mittekodanikud kodakondsust omandada kas mugavusest või hinnangulistel motiividel (vt joonis 1.8).

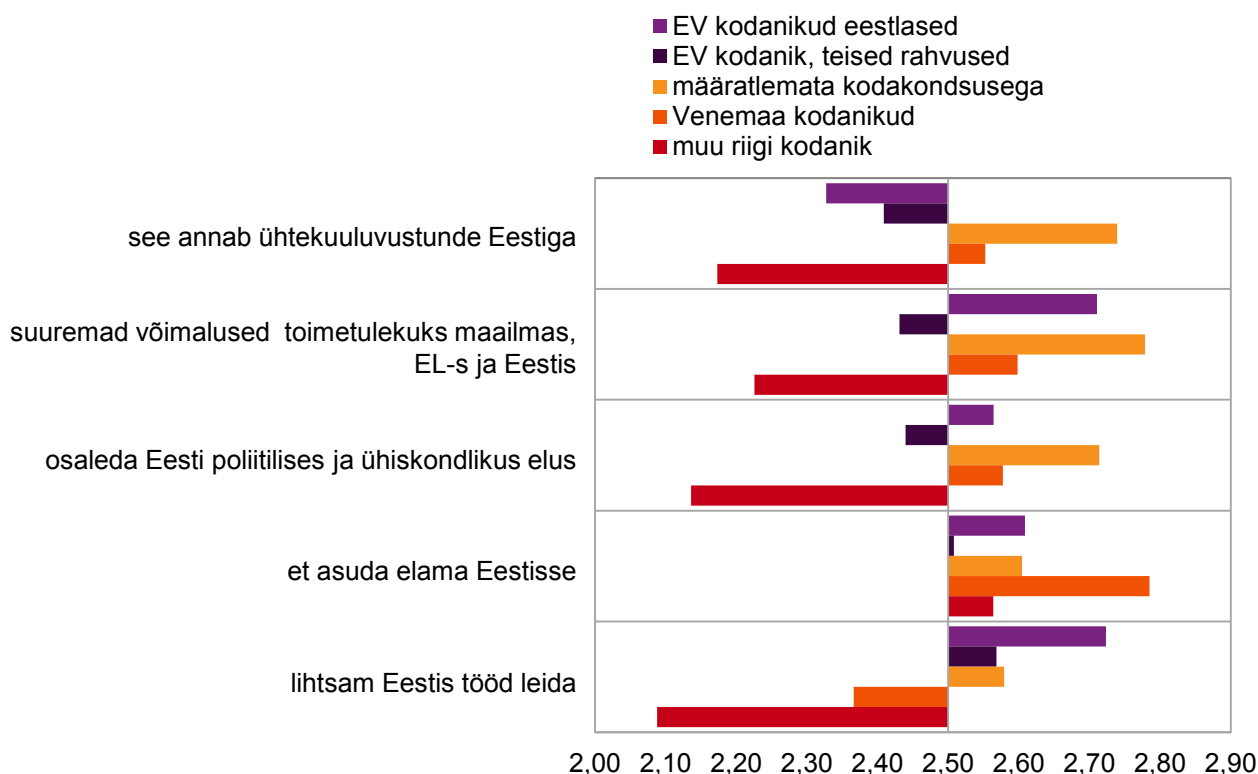
Joonis 1.8. Eesti kodakondsuse puudumise põhjustega nõustumine sõltuvalt vastaja kodakondsusest (kodakondsusrühmade hinnangute keskmised 3-pallisel skaalal: 1 - See mitte; 2 - See võib olla ka; 3 - See kindlasti)

Kodakondsus, kodanikuühiskond ja rahvussuhted

Eesti kodakondsuse omandamise motiividest on eestlastel ja teiste rahvuste esindajatel samuti mõnevõrra erinev arusaamine (joonis 1.9). Mittekodanikud peavad eestlastest olulisemaks soovi osaleda Eesti elus ning kodakondsuse rolli Eestiga ühtsustunde loojana, eestlased näevad kodakondsuse omandamise taga pigem pragmaatilisi motiive (töö leidmine, toimetulek). Samas rõhutavad ka mittekodanikud kodakondsuse olulisust tööturul, Venemaa kodanikud aga tõstavad esile kodakondsuse vajalikkust Eestisse elama asumiseks.

Joonis 1.9. Eesti kodakondsuse soovimise motiivide olulisus sõltuvalt vastajate kodakondsusest (hinnangute keskmised 3-pallisel skaalal: 1 - See mitte; 2 - See võib olla ka; 3 - See kindlasti)

Monitooringus on seekord küsitud ka Venemaa kodakondsuse eelistamise põhjusi (tabel 1.3).

Ka siin toodi põhilise tegurina esile kodakondsuseksami raskust ja seda, et Eestis elades ei ole kodakondsusel olulist rolli.

Tabel 1.3. Arvamused Venemaa kodakondsuse eelistamise põhjustest (% teistest rahvustest küsitlute seas. Allikas: Integratsiooni monitoriing 2011)

Vene kodakondsus võetakse sellepärast, et,,	
Eesti kodakondsust on raske saada (kodakondsuseksami tõttu)	79
pole oluline, kas olla Eesti kodanik või Vene kodanik	77
et oleks lihtsam õppida, töötada või reisida Venemaal	76
et kasutada Venemaa poolt oma kodanikele pakutavaid sotsiaalseid hüvesid (pension, arstiabi jms)	52
kuna tuntakse end seotuna Eestis elavate Vene kodanikega	49
et asuda elama Venemaale	48
et saada Venemaal valimisõigust ja osaleda Venemaa poliitilises ja ühiskondlikus elus	35
protestist Eesti riigi poliitika vastu	33
suuremad võimalused eneseteostuseks ja toimetulekuks maailmas, Euroopa Liidus ja Eestis	28

Võrreldes siingi erinevast rahvusest Eesti kodanike arusaamasid sihtrühma – Vene kodanike – hinnangutega, on oluline täheldada, et eestlased eeldavad Vene kodakondsuse eelistamise taga olulisemal määral ühtekuuluvust Venemaaga ja poliitilisi hoiakuid, samas kui Vene kodanikud ise rõhutavad, et ühtekuuluvus Venemaa või Eestiga ei sõltu nende jaoks kodakondsusest ning pigem on põhjus selles, et Eesti kodakondsust on raske saada, või siis soovitakse hõlpsamini Venemaal reisida või seal äri ajada. Viimati nimetatud kahe argumendi olulisust kinnitavad ka Eesti kodakondsuse omanikud rahvusest sõltumata.

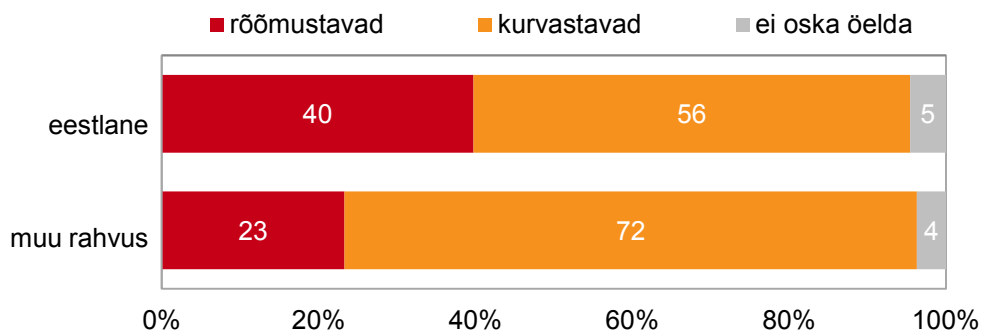
Küsitlusandmed kinnitavad, et kodakondsusvalikute taga on pigem pragmaatiline suhtumine kui poliitiline hoiak. Samas lubab ülaltoodu taaskord tõdeda, et nii määratlemata kodakondsusega isikute kui ka isegi Venemaa kodanike seas on arvestataval määral neid inimesi, kes meelsamini omaksid Eesti

kodakondsust, kuid keda selles takistab eeskätt kodakondsuseksami sooritamise kõrge barjäär. Kas see barjäär on seotud eeskätt eelarvamuste ja psühholoogilise tõrkega, või põhjustab seda kasutatav metoodika ja väiksema haridusega ning vanemate inimeste puhul ka madalam õppimisvõime, on omaette probleem, mida selgitavad pigem kvalitatiivsed uuringud. Kuna monitooring näitab, et kodakondsuseksami sooritamise raskust märgib ka teatud osa hea keelteoskuse, kõrgema haridusega ja nooremaid mittekodanikke, tuleks tõsisemalt tegelda psühholoogiliste barjääride väljaselgitamise, ennetamise ja kõrvaldamisega.

1.1.3 EV KODANIKE, VENEMAA JT RIIKIDE KODANIKE JA MÄÄRATLEMATA KODAKONDSUSEGA ISIKUTE HOIAKUD EESTI RIIGI JA ÜHISKONNA SUHTES

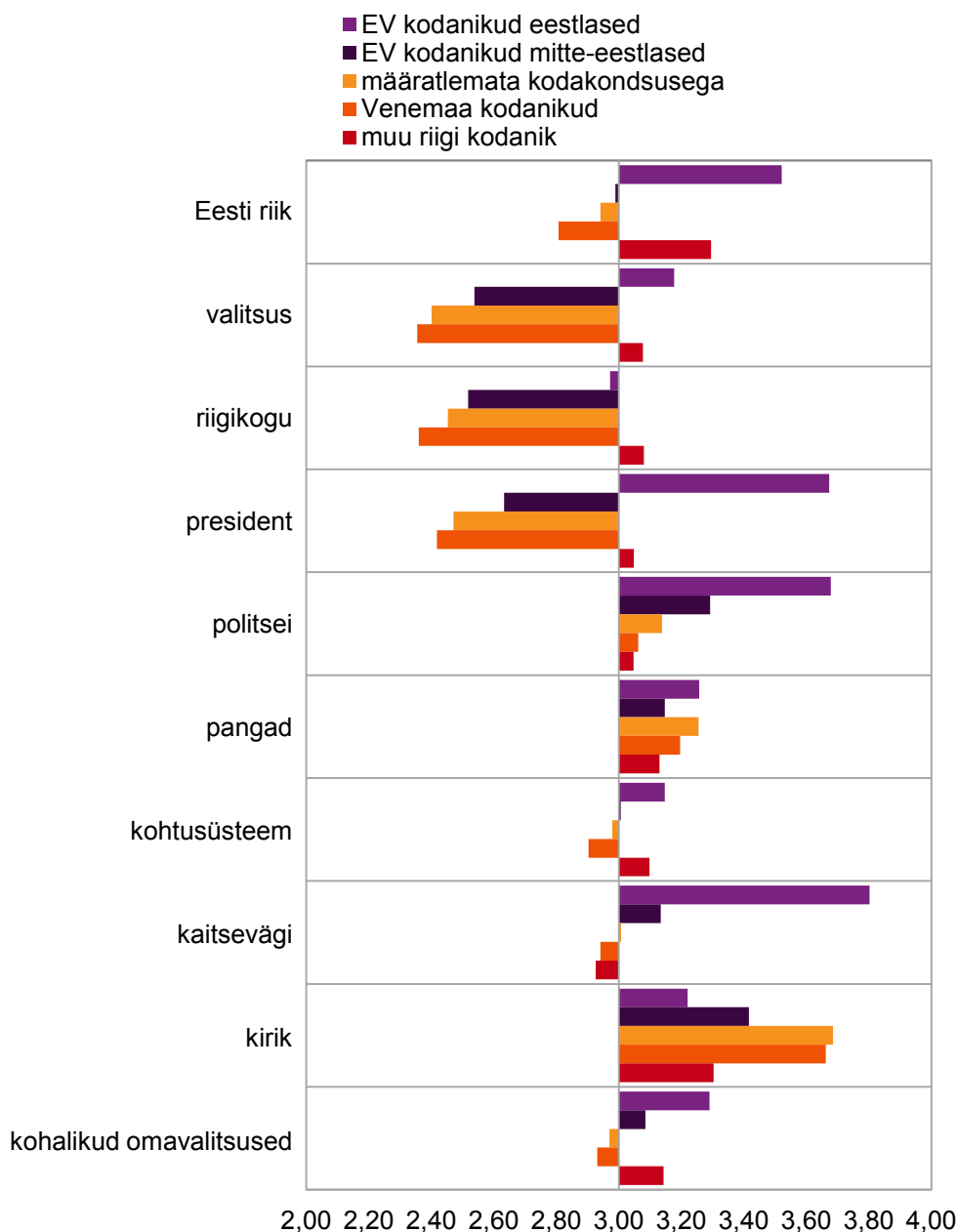
Vastates küsimusele, kuidas ta isiklikult hindab kolme viimase aasta jooksul Eesti elus toimunud muutusi, on nii eestlaste kui ka muude rahvuste hoiak valdavalt kriitiline. Eestlaste seas on positiivselt vastajaid 40% (2008. aastal 61%) ja teiste rahvuste seas 23% (2008. aastal 30%) (joonis 1.10). Kahtlemata mõjutab neid hinnanguid ka majanduskriisi kogemus.

Joonis 1.10. Kuidas te hindate viimase kolme aasta jooksul Eesti elus toimunud muutusi?

Eelmistest monitooringutest on jäänud kõlama ühe põhiprobleemina venekeelse elanikkonna vähene usaldus Eesti riigi ja selle institutsioonide vastu. Paraku kinnitavad ka käesoleva monitooringu tulemused usaldusprobleemi teravust. Küsimus ei ole ühe või teise valitsuse sammudes, vaid põhimõttelises hoiakus Eesti riigi suhtes. Kui eestlastest usaldab Eesti riiki üle 60% (62% 2008. aastal ja 66% 2011. aastal), siis teistest rahvustest vastajate seas oli neid, kes väljendasid Eesti riigi suhtes usaldust, ligi kaks korda vähem (2011. aastal 36% ja 2008. aastal vaid 23%). Tegu ei ole siiski usalduse hüppelise kasvuga, vaid küsimusele lisatud skaala vormilise muutusega: 2011. aastal oli skaala keskpunkt tähistatud sõnadega „raske öelda“, 2008. aastal aga olid skaalaks vaid numbrid 1–5, nii et keskpunktis asuvat numbrit 3 võis mõista ka kui „rahuldavat“. Samas on mitteusaldajate osakaal teiste rahvuste seas suhteliselt stabiilne: 39% 2008. aastal ja 36% 2011. aastal, eestlastel on samal ajal aga usaldamatus oma riigi vastu koguni kahekordistunud (9% 2008. a ja 20% 2011. a).

Joonis 1.11. Usaldus riigi ja institutsioonide vastu sõltuvalt kodakondsusest (keskmised 5-pallisel skaalal. 1 = üldse ei usalda, 5 = usaldab täiesti)

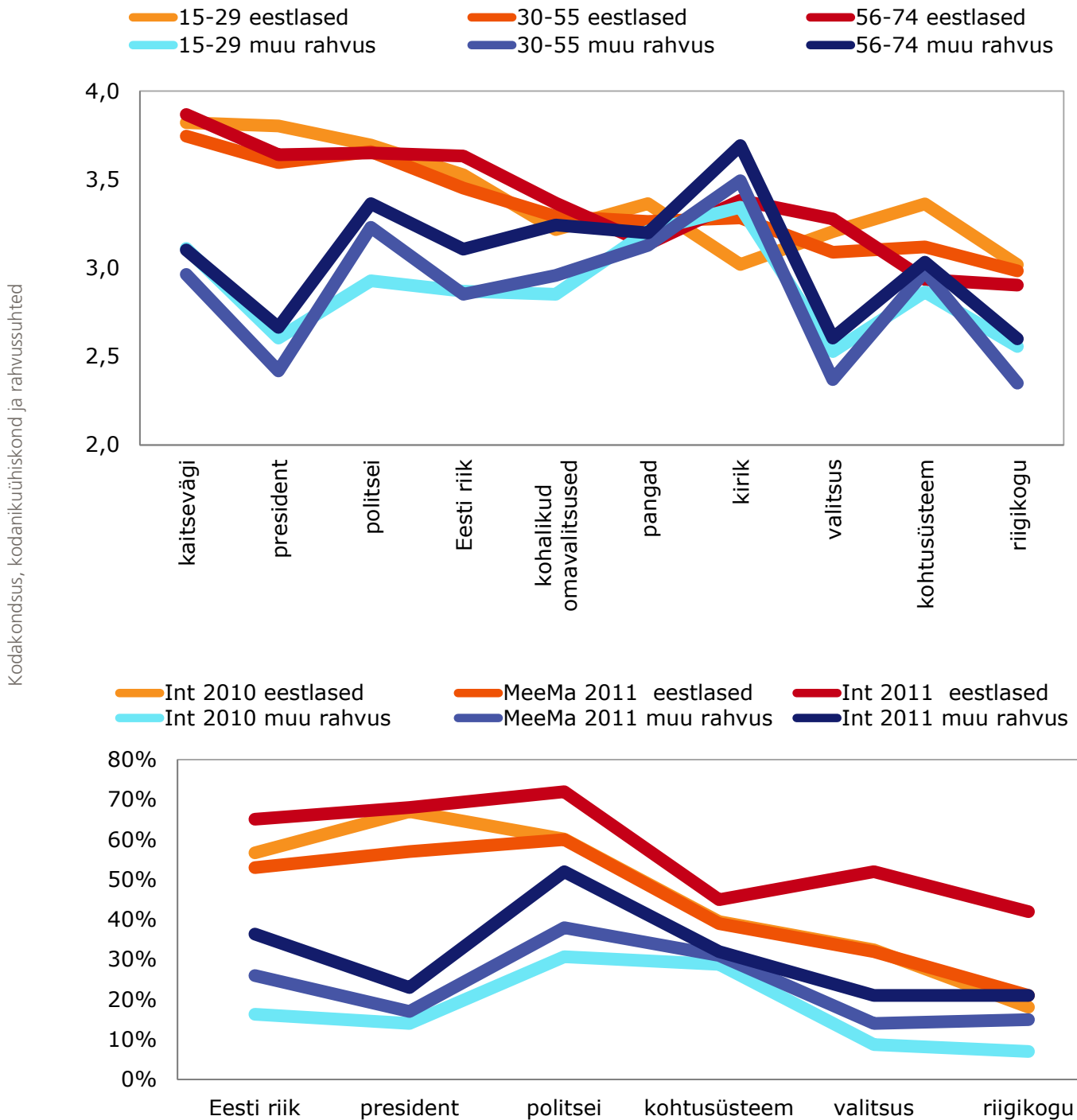

Kui kogu venekeelsele elanikkonnale on iseloomulik eestlastest tunduvalt madalam usaldus Eesti riigi kui terviku vastu, siis eriti suured on rahvuslikud erinevused valitsuse, Riigikogu ja presidendi usaldusnivoos (vt joonis 1.11). Eriti muret tekitab on asjaolu, et ka Eesti kodakondsusega mitte-eestlaste seas on vähe usaldust Eesti riigi institutsioonide vastu. Nagu on näha jooniselt 1.11, on muudest rahvustest kodanike usaldusnivoo mittekodanikega võrreldes siiski suhteliselt kõrgem, jäädes neutraalse keskmise tasemele Eesti riigi ja kohtuvõimu hindamisel ning ulatudes skaala positiivsele poolele suhtumises kaitseväge, politseisse ja omavalitsusse. Kõige vähem usaldavad Eesti riiki Venemaa kodanikud. Märkimisväärne on aga mittekodanike, sh Venemaa kodanike suhteliselt kõrge usaldus politsei vastu. Kõigis elanikerühmades, rahvusest ja kodakondsusest sõltumata, suudavad usaldust äratada peale politsei veel ainult pangad ja kirik.

Võrreldes eestlaste ja teiste rahvuste usaldushinnanguid vanuse alusel, näeme suhteliselt sarnast tendentsi: usaldus on enamasti kõrgem vanemates vanuserühmades ja kõige madalam keskealiste hulgas (vt joonised 1.12). Jooniselt paistab silma oluline erinevus eesti ja venekeelsete noorte vahel: eestlaste seas on noortele vanuses 15–19 aastat omane kõigi institutsioonide suhtes kõrgem usaldustase, samas

vanuses venekeelsed noored aga paistavad silma väga madala usaldusega nii riigi kui ka omavalitsuse, aga samuti politsei vastu. Eestlase hulgas liigub kõigis vanuserühmades institutsioonide usaldusnivoos skaala positiivses osas (erandiks on Riigikogu madal usaldus keskealiste ja vanemate seas), venekeelses elanikkonnas on pea kõik usalduskõverad skaala negatiivses pooles, positiivsel poolel on vaid usaldus politsei vastu (v.a 15–19aastaste silmis) ja 50-aastaste ja vanemate usaldus riigi ja omavalitsuste vastu.

Joonis 1.12. Usaldushinnangute keskmiste muutumine sõltuvalt vanusest eestlaste ja muude rahvuste seas

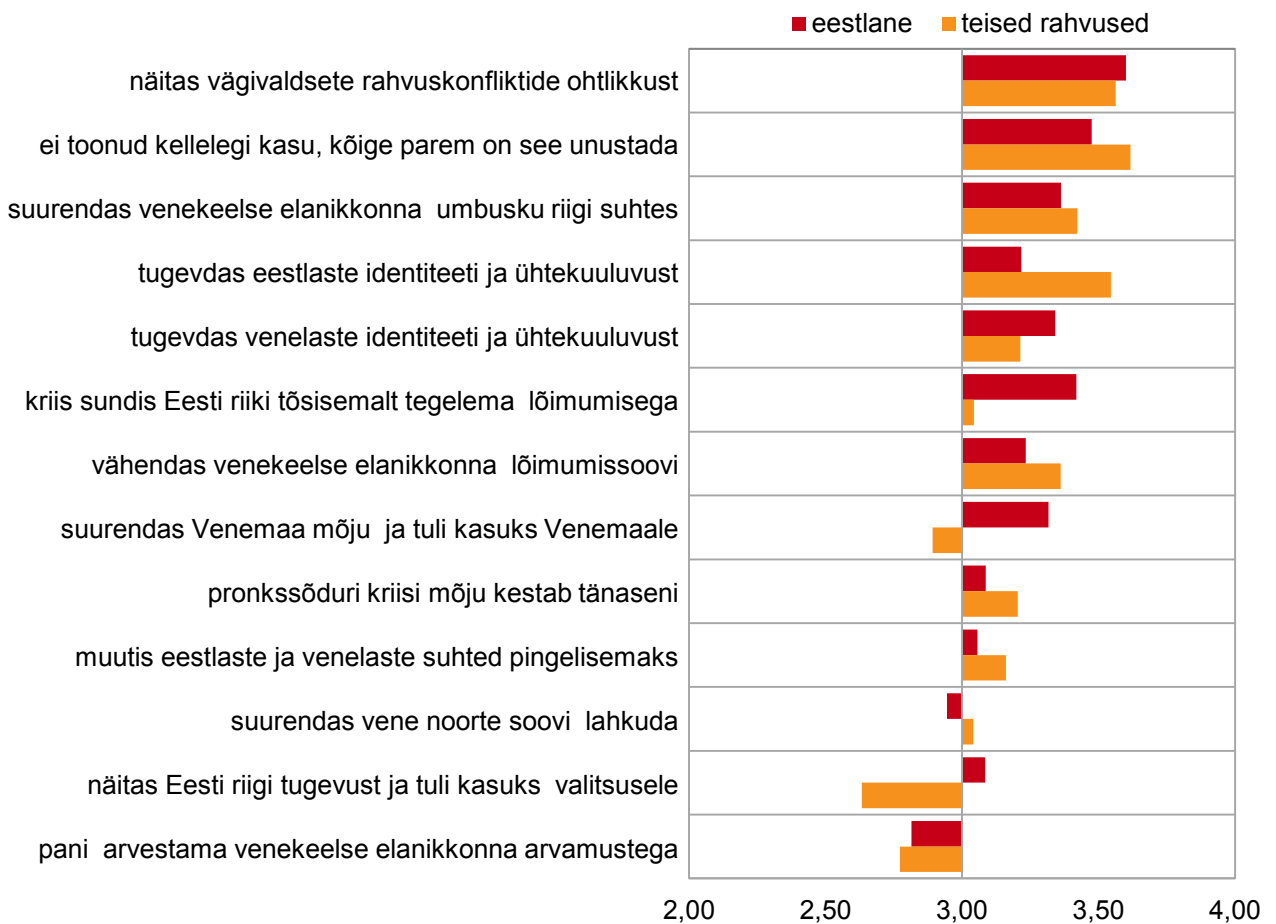
Allikas: Integratsiooni monitooring 2011

Nii venekeelse elanikkonna usaldust Eesti riigi vastu kui ka eestlaste hoiakuid venekeelse vähemuse suhtes mõjutas tugevalt nn pronksiöö kogemus. Arvestades sellest mööda läinud ajavahemikku, oli antud monitooringu raames võimalik selgitada, kas selle sündmuse negatiivsed järelmõjud on tänaseks vaibunud.

Küsitlustulemused näitavad, et nii eestlaste kui ka venekeelsete vastajate seas domineerivad sellist laadi konfliktide vältimist toetavad hoiakud. Leitakse, et kriisist ei saanud keegi kasu, vaid see näitas vägivaldsete rahvuskonfliktide ohtlikkust. Mõlemad rahvusrühmad leiavad, et kriis suurendas venekeelse elanikkonna umbusku Eesti riigi vastu. Sedalaadi kokkupõrgete mõjul tugevneb rahvuskogukondade sisemine suletus (vastused „kriis tugevdas eestlaste/venelaste ühtekuuluvust“) ja väheneb lõimumispoliitika kandepind sihtrühmas („kriis vähendas lõimumissoovi“), ehkki samas kriis toimis teatava äratuskellana, mis sundis tõsisemalt lõimumispoliitikaga tegelema. Siiski ei usuta, et kriisi mõjul hakatakse rohkem arvestama vähemuste arvamuste ja hoiakutega. Ka ei nõustu venekeelsed vastajad, et kriisist oleks võitnud Eesti või Vene riik, nagu kipuvad arvama eestlased.

Andmed näitavad vähemuste osaluse ja kaasamise suhtes positiivsete hoiakute ülekaalukat levikut nii venekeelses elanikkonnas kui ka eestlaste seas (vt tabel 1.2) ja annavad alust ettevaatlikuks optimismiks selles suhtes, et lõppkokkuvõttes võib aprillikriisi kibe õppetund avaldada lõimumisprotsessidele ka positiivset mõju ja sellega kaasa aidata Eesti ühiskonna stabiilsusele ja turvalisusele.

Joonis 1.13. Pronksiöö kriisi mõju (hinnangute keskmised 5-pallisel skaalal: 1 = üldse ei nõustu, 5 = nõustub täielikult)

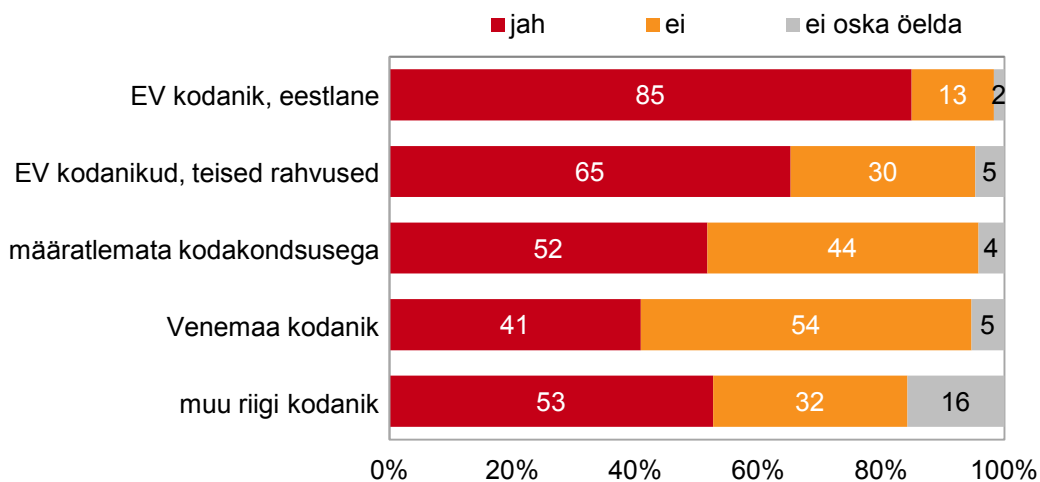

1.1.4 ERINEVA RAHVUSLIK-KEELELISE TAUSTAGA EV KODANIKE OSALEMINE POLIITIKAS JA ENESE-MÄÄRATLUS ERAKONDLIKUL MAASTIKUL

Arutledes demokraatia arengu probleemide üle Eestis, on poliitikateadlased juhtinud tähelepanu nn etnose ja demose mittekattuvusele kui potentsiaalsele takistusele demokraatia arenguks (Linz & Stepan 1996: 428–432). Kui demokraatia tähendab rahva võimu, siis rahvuslikult heterogeenses ühiskonnas, nagu seda on Eesti, ei peaks rahvas kattuma rahvuse piiridega. Olla rahva liige põhiseaduse mõttes tähendab osalemist demokraatlikes otsustusprotsessides. Kuna Eesti põhiseadus annab valimisõiguse vähemalt omavalitsuste tasandil kõigile Eesti püsielanikele, on sellega ka demose ja rahvuse piiride ühtlustumisele juriidiline alus pandud. Kodanikkonna koosseisu muutumine mitmerahvuslikuks on rahva piire rahvuse piirist avaramaks nihutanud ka kõrgema seadusandja tasandil. Kuidas on aga need piirid konstrueeritud inimeste teadvuses? Kuivõrd tunnevad end põhiseaduslikus mõttes „rahva“ kui demokraatliku võimu kandja liikmetena teistest rahvustest Eesti kodanikud ja ka kõik teised Eesti püsielanikud? Kuivõrd on teistest rahvustest Eesti kodanikud valmis kaasa lööma Eesti elu edendamisel?

Vastustest küsimusele: „Põhiseaduses on öeldud, et Eesti riigis kuulub võim rahvale. Kas Teie peate ennast põhiseaduse mõttes eesti rahva hulka kuuluvaks?“ selgus, et kodanikuteadvus ei iseloomusta kaugeltki mitte kõiki neid, kellel on selleks põhiseaduslik alus. Küsitlustulemused näitavad, et ka eestlastest EV kodanikest ei tunne end 13% kõrgema võimukandja hulka kuuluvat, teistest rahvustest EV kodanike seas on selliste osakaal aga tervelt 30% (vt joonis 1.14). Samas on märkimisväärne, et rohkem kui pooled määratlemata kodakondsusega inimestest ning ka kaks viiendikku Venemaa kodanikest seostavad end eesti rahvaga.

Joonis 1.14. Vastus küsimusele: „Põhiseaduses on öeldud, et Eesti riigis kuulub võim rahvale. Kas Teie peate ennast põhiseaduse mõttes eesti rahva hulka kuuluvaks?“

Demokraatlikus ühiskonnas ei tohiks kodanike osalemine riigivalitsemises sõltuda nende rahvuslikust päritolust. Kui võrdleme eri rahvustest EV kodanike valimisaktiivsust ja subjektiivset enesehinnangut oma pädevusele osaleda aktiivselt ühiskonnaelus, siis ei olegi erinevus väga suur (vt tabel 1.4). Kui aga küsida, kas tegelikult on erinevast rahvusest kodanike esindatus avalikku võimu teostavates institutsioonides (Riigikogu, valitsusasutused, kohtuorganid) vastav nende kasvavale osale kodanikkonnas, jääme vastuse võlgu, sest ametlikku statistikat eri rahvustest kodanike osakaalust avaliku võimu teostamisel ei ole ning selle probleemiga ei tegeleta sihipäraselt ka vastavate riigiasutuste enda personalipoliitikas. Hoiakute tasemel on teistest rahvustest kodanike seas märgatavalt vähem neid, kes tunnevad, et asjade käik Eesti riigis neist kuidagi sõltub, samas aga rohkem neid, kes leiavad, et teistest rahvustest kodanikke peaks rohkem kaasama ning venekeelse elanikkonna arvamustega rohkem arvestama. Siiski on eesti rahvusest kodanike enamus nüüd veendunud teistest rahvustest esindajate suurema kaasamise vajaduses. Asjaolu, et nii eestlaste kui ka teistest rahvustest kodanike seas on üsnagi sarnane osa aktiivseid

kodanikke, kes osalevad valimistel, tunnevad end pädevana poliitikas osalemiseks ning peavad oluliseks ka teiste rahvuste esindajate kaasamist Eesti asjade ajamisse, on süveneva lõimumise märk, mis annab tunnistust põhimõtteliselt uue olukorra kujunemisest Eesti ühiskonnas. Kui veel viis-kuus aastat tagasi domineeris mitte-eestlaste kaasamisse tõrjuv ja võõrastav suhtumine, on see mõlemalt poolt asendumas arusaamaga, et teistest rahvustest kodanike osalemine Eesti ühiskonna elus on demokraatia loomulikuks ilminguks.

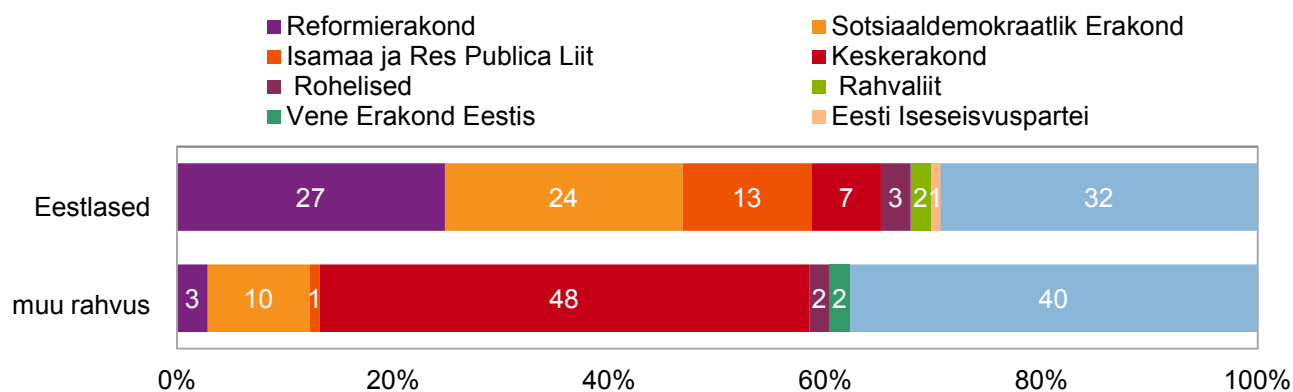
Tabel 1.4. Erinevast rahvusest EV kodanike aktiivsus ja kaasamishoiakud²

	EV kodanik, eestlane	EV kodanik, teised rahvused
osales 2009. a kohalikel valimistel	69%	65%
osales 2009. a Europarlamendi valimistel	59%	55%
osales 2011. a Riigikogu valimistel	70%	63%
asjade käik riigis sõltub ka minust ja minusugustest	49%	39%
olen poliitikas piisavalt pädev, et minu arvamused võiksid pakkuda huvi	27%	25%
mitte-eestlaste kaasamine on Eestile kasulik	70%	86%
venekeelse elanikkonna arvamusi tuleks rohkem arvestada	65%	90%

Allikas: Integratsiooni monitooring 2011

Kõige otsesemaks võimaluseks poliitikat mõjutada on osalemine erakondade tegevuses või nende aktiivses toetajaskonnas. See eeldab erakondlikku enesemääratlust. Eestis, nagu ka teistes siirderiikides, on erakondliku enesemääratluse tase tunduvalt väiksem kui vanades demokraatiates. Vaadeldes eri rahvustest vastajate sümpaatiate jagunemist Eesti erakonnamaastikul, on näha, et neid, kes ei ole ennast erakondlikult määratlenud, on nii eestlaste kui ka teiste rahvuste seas tublisti üle kolmandiku (vastavalt 36% ja 40%). Samas on erakondlike eelistuste muster rahvuste lõikes väga erinev (vt joonis 1.15).

Joonis 1.15. Eestlaste ja teistest rahvustest vastajate jaotumine erakondlike sümpaatiate alusel (%)

Ehkki vastajatelt ei küsitud, kelle poolt nad on valimistel hääle andnud, vaid milline erakond on nende vaadetele kõige lähedasem, ei osutanud venekeelsetest vastajatest rohkem kui 2% ühelegi nn vene parteile. Küsisime ka, mis on sellise madala poolehoidu põhjuseks. Vastused näitasid venekeelse

² Antud tabelis peegeldub küsitlute subjektiivne seisukoht valimistel osalemise suhtes, mitte objektiivne valimisstatistika, mille kohaselt osales 2009. a KOV valimistel 60,3%, 2009. a. Europarlamendi valimistel 43,9%, 2011. a RK valimistel 63% valimisõiguslikest inimestest.

elanikkonna pragmaatilist meelelaadi: kõige olulisemaks osutus kaalutlus, kas seda erakonda võiks kunagi näha ka valitsuses (vt tabel 1.5). Samuti pooldas enamik seisukohta, et erakondade moodustamine rahvuslikul alusel ei õigusta ennast ja et need erakonnad ei tekita usaldust. Peaaegu pooled (48%) venekeelsetest vastajatest eelistasid seevastu Keskerakonda, 10% sotsiaaldemokraate ja 6% teisi eesti erakondi.

Tabel 1.5. Miks vene erakonnad ei saa valijate hääli?

nendel erakondadel puudub reaalne võimalus saada valitsusse	74%
puudub usaldus nende erakondade poliitikute vastu	64%
ei peeta õigeks, et erakonnad on moodustatud rahvuslikul, mitte maailmavaatelisel pinnal	63%
puudub info nende erakondade kohta	58%
ei tea, ei tunta huvi erakondade tegevuse vastu	45%

1.1.5 SUHTUMINE VENEMAA KAASMAALASTE POLIITIKASSE

Arvestades valdava osa Eesti venelaste igapäevast seotust Venemaa inforuumiga ning Venemaa pidevat tähelepanu Eesti vähemuspoliitikale, on oluline ka saada teavet selle kohta, millist rolli mängib Venemaa Eesti teistest rahvustest elanike eneseteadvuses.

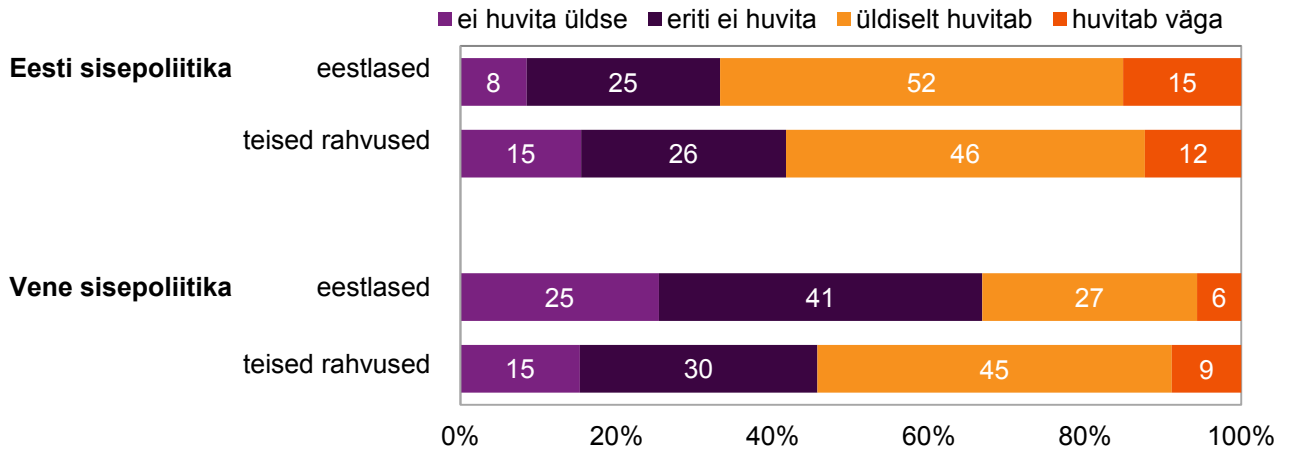
Esmalt selgitasime, kui suurt osa Eestis elavaid teistest rahvustest elanikke seob Venemaaga kodumaa-tunne. Vastused näitavad tugevat, kuid sugugi mitte ühest seost kodakondsuse ja kodumaa-tunde vahel (vt tabel 1.6).

Tabel 1.6. Teistest rahvustest vastajate suhe kodumaaga (%)

	Millist riiki Te peate oma kodumaaks?			
	EV kodanik muu rhv	määratlemata	Venemaa kodanik	muu riigi kodanik
Eesti	76%	67%	35%	40%
Venemaa	10%	16%	42%	15%
muu riik	6%	9%	8%	30%
nii Eesti kui ka Venemaa	5%	6%	15%	0%
nii Eesti kui ka mõni muu riik	3%	2%	0%	15%

Selgus, et kolmandik siin elavaid Venemaa kodanikke ja kaks kolmandikku määratlemata kodakondsusega Eesti elanikke peab Eestit oma ainsaks kodumaaks, samas kui teistest rahvustest Eesti kodanike seas peab iga kümnes oma ainsaks kodumaaks Venemaad. Sestap on loomulik, et venekeelses elanikkonnas on huvi Venemaa sise- ja välispoliitika vastu suurem kui eestlastel, ehkki ka eestlaste seas on see märkimisväärne (vt joonis 1.16).

Joonis 1.16. Huvi Eesti ja Venemaa sisepoliitika vastu eestlaste ja teistest rahvustest vastajate seas

Samas nõustub 64% eestlastest ning 35% teistest rahvustest vastajatest, et Venemaa on tänapäeva maailmas Eestile tõsiseks ohuallikaks.

Kuivõrd ohtlikuks või kasulikuks Eestile ja siin elavatele venelastele peetakse aga **Venemaa kaasmaalaste poliitikat**? On ju Venemaa välispoliitika ametlikult väljendanud oma soovi kujundada teistes riikides, sh eriti Eestis ja Lätis elavatest endise Nõukogude Liidu kodanikest Venemaa „kaaskodanike kogukond“, keda ühendaks Venemaaga nii materiaalne huvitatus saada rahalist toetust mitmesugustele üritustele kui ka ühine infoväli ning Venemaa vaatepunktist kujundatud ajaloomälu³.

“Venemaa kaasmaalaste poliitika seisab kolmel sambal, milleks on: a) vene keele ja kultuuri edendamine, b) „võitlus ajaloo võltsimisega“ ja c) „kaasmaalaste õiguste kaitse“. Sarnasus prantslaste ja brittide kultuuripoliitikaga lõpeb esimese – keele ja kultuuri – edendamisega. Ajaloolased võitlused ja selektiivselt lähenev isikute kaitse naaberriikides ei kuulu kusagil kultuuriekspordi alla. Venemaa kaasmaalaste poliitika väljatöötajad ei ole teinud kunagi ka saladust, et nende eesmärgiks on konsolideerida oma teistes riikides elavaid „kaasmaalasi“ ning koordineerida nende koostööd. Teiste riikide elanike organiseeritud juhtimist mingi konkreetse ajalooversiooni tugigrupiks või valitud inimrühma (eri)õiguste kaitseks on aga tavapäraseks kultuurikoostööks juba raske pidada.” (Kärt Juhasoo-Lawrence. Diplomaatide tabuteema. <http://www.diplomaatia.ee/index.php?id=575>)

Püüdsime käesoleva monitooringu raames saada teavet Venemaa kaasmaalaste poliitika tuntuse ja kuvandi kohta sihtrühma enda hulgas.

Millised on selle poliitika suhtes valitsevad hoiakud erineva kodakondsusega teistest rahvustest küsitlute seas, annab ülevaate tabel 1.7.

³ Vt ПРОГРАММА РАБОТЫ С СООТЕЧЕСТВЕННИКАМИ, ПРОЖИВАЮЩИМИ ЗА РУБЕЖОМ, НА 2012 - 2014 ГОДЫ <http://www.mid.ru/bdomp/ns-dgpch.nsf/215bdcc93123ae8343256da400379e66/68076fc0d640a7764425794300255428>
!OpenDocument

Tabel 1.7. Suhtumine Venemaa kaasmaalaste poliitikasse

Kas olete informeeritud Venemaa kaasmaalaste programmist?	EV kodanik	määratlemata kodakondsusega	Vene kodanik	muu riigi kodanik	kõik teistest rhv vastajad
ei	66	65	64	54	65
jah, mõnevõrra	26	28	26	33	27
jah, üsna hästi	8	7	10	13	8
Kuivõrd nõustuste järgimise arvamustega Venemaa kaasmaalaste POLIITIKA mõju kohta?					
see poliitika...	EV kodanik	määratlemata kodakondsusega	Vene kodanik	muu riigi kodanik	kõik teistest rhv vastajad
võimendab kõigi Eestis elavate venelaste ühtekuuluvust Venemaaga	66	68	72	43	67
aitab säilitada venekeelset kultuuri ja haridust Eestis	56	71	81	45	65
aitab parandada Eesti ja Venemaa suhteid	52	67	58	49	57
aitab parandada venekeelse elanikkonna olukorda	49	51	65	40	52
toetab venelaste naasmist oma ajaloolisele kodumaale	48	43	60	46	49
väljendab Venemaa soovi hoida Eestit oma mõju sfääris	37	24	32	20	32
suurendab venekeelse elanikkonna võõrdumist Eesti riigist ja soodustab rahustevahelist umbusku	29	21	21	50	26

Nagu näeme, on informeeritus Venemaa kaasmaalaste programmist üsna tagasihoidlik. Vaid 8% kõigist teistest rahvustest vastajatest on sellest hästi informeeritud, 2/3 ei tea sellisest programmist midagi. Suhtumine Venemaa kaasmaalaste poliitikasse üldiselt on rohkem kui kolmandiku teistest rahvustest Eesti kodanike ja ka muude riikide (peale Venemaa) kodanike hulgas küllaltki kriitiline. Kaks kolmandikku suhtub aga sellesse poliitikasse rohkem või vähem positiivselt. Selles nähakse eeskätt venekeelse kultuuri ja hariduse säilitamise vahendit, ehkki tunnustatakse ka Venemaaga ühtekuuluvustunde suurendamise taotlust. Arvamused selle kohta, kas Venemaa kaasmaalaste poliitika toetab venelaste naasmist oma ajaloolisele kodumaale, parandab või halvendab Eesti-Vene suhteid või siinsete venelaste olukorda, jagunevad pooleks. Pooled eestlastest ja kaks viiendikku teistest rahvustest Eesti kodanikest näevad selles poliitikas Venemaa soovi suurendada oma mõju Eestis. Samas valdavalt ei nõustuta, et see poliitika võiks suurendada kohaliku venelaskonna võõrdumist Eesti riigist ja külvata umbusku rahvuste vahele. Võrreldes erineva kodakondsusega vastajarühmi on ootuspärane, et Venemaa kaasmaalaste poliitika leiab kõige rohkem toetust Venemaa kodanike seas ning kõige rohkem skeptilist suhtumist Eesti ja muude riikide (peale Venemaa) kodanike hulgas. Samas viitab Vene kaasmaalaste poliitika seostamine eeskätt venekeelse hariduse ja kultuuri säilitamise võimalustega sellele, et Eesti riigil tuleks olla tähelepanelikum vene emakeelega Eesti elanike mure suhtes oma laste ja lastelaste kultuurilise identiteedi säilimise üle, mida on väljendatud seoses gümnaasiumireformiga ning mitte jätta selle mure lahendamist Vene kaasmaalaste poliitika hooleks.

Kokkuvõtteks võib tõdeda, et viimaste aastate jooksul ei ole toimunud märkimisväärseid struktuurseid muutusi Eesti Vabariigi teistest rahvustest elanike kodakondsuses, poliitilistes ja ühiskondlikes hoiakutes ja aktiivsuses. On välja kujunenud teatud *status quo*, mida iseloomustab ühelt poolt rahvustevaheliste suhete rahumeelsus, teravate konfliktide vältimine ja eestlaste seas valdavaks muutunud mõistev suhtumine teistest rahvustest inimeste kaasamise vajaduse suhtes. Venekeelne elanikkond on

Eesti Vabariigi kodakondsuse omamise alusel jagunenud praktiliselt pooleks, sealjuures on määratlemata kodakondsusega inimesi veidi vähem kui veerand. Nende seas on motivatsioon kodakondsuse saamiseks suhteliselt nõrk, võrreldes ühelt poolt keelebarjääri subjektiivse kõrgusega, teisalt aga süveneva veendumusega, et kodakondsuse omamine või mitteomamine ei tekita olulist vahet igapäevases toimetulekus ja väljavaadetes. Muret tekitab on määratlemata kodakondsusega inimeste ning Venemaa kodanike suhteliselt kõrge osakaal Eestis sündinud, kasvanud ja hariduse saanud noorte seas.

Nii eestlaste kui ka teistest rahvustest kodanike seas on üsnagi sarnane osa aktiivseid kodanikke, kes osalevad valimistel, tunnevad end pädevana poliitikas osalemiseks ning peavad oluliseks ka teiste rahvuste esindajate kaasamist Eesti asjade ajamisse. Seda võib pidada senise lõimumispoliitika üheks olulisemaks saavutuseks, mis annab tunnistust põhimõtteliselt uue olukorra kujunemisest Eesti ühiskonnas. Kui veel viis-kuus aastat tagasi domineeris tõrjuv ja võõrastav suhtumine mitte-eestlaste kaasmisse, on see mõlemalt poolt asendumas arusaamaga, et teistest rahvustest elanike osalemine Eesti ühiskonna elus on demokraatia loomulikuks ilminguks. Samas jääb aga teistest rahvustest inimeste tegelik osalemine riigi tasemel avaliku võimu teostamises ja ka nende usaldus Eesti riigi ja tema institutsioonide suhtes eestlastega võrreldes märkimisväärselt madalamale tasemele. Juba 2008.–2013. aasta lõimumiskava koostamisel oli selge, et ilma nähtava läbimurdeta teistest rahvustest inimeste aktiivsemal kaasamisel on väga raske, kui mitte võimatu tõsta motivatsiooni Eesti kodakondsuse omandamiseks ja rahvusvähemuste seas Eesti riigi institutsioonide suhtes valitseva võõrdumustunde ja usaldamatuse ületamiseks. Lisaks seda võõrdumust põhjustanud objektiivsetele ajaloolistele asjaoludele on seda veelgi võimendanud 2007. aasta nn pronksiöö kriis. Küsitlustulemused näitavad, et tänaseks on selle kriisi kogemus enamiku arvates siiski minevikku vajumas, jättes oma jälje nii eestlaste kui ka teistest rahvustest elanike eneseteadvusse ja tugevdades vastastikku rahvuslikku sulgumist. Siiski on enamik küsitletutest päri, et selle kriisi õppetund on mõnes mõttes positiivne, tugevdades soovi tulevikus selliseid konflikte vältida.

Lisa tabel 1.1. Eesti elanikkonna poliitilise aktiivsuse seotus teiste tunnustega (%)*

		poliitiline aktiivsus (pt. 1.2)			
		ei ole aktsioonides osalenud	väike	mõõdukas	suur
kogu elanikkond		68%	12%	13%	7%
rahvus	eestlane	66%	13%	15%	6%
	muu	73%	9%	8%	10%
kodakondsusrühm	EV kodanik, eestlane	65%	13%	15%	6%
	EV kodanik, teised rahvused	68%	11%	10%	11%
	määratlemata kodakondsusega	79%	9%	5%	7%
	Venemaa kodanik	85%	7%	4%	4%
vanus	15–24	59%	11%	21%	10%
	25–34	60%	16%	13%	11%
	35–49	68%	12%	13%	8%
	50–64	74%	11%	10%	5%
	64–74	84%	9%	6%	1%
haridus	põhiharidus	76%	8%	11%	4%
	keskharidus	72%	10%	11%	7%
	kõrgharidus	51%	19%	19%	12%
kodakondsus	Eesti	66%	13%	14%	7%
	Venemaa	85%	7%	4%	4%
	määratlemata kodakondsusega	79%	9%	5%	7%
piirkond	Tallinn, v.a Lasnamäe	58%	19%	13%	10%
	Lasnamäe ja Maardu	50%	13%	10%	27%
	Ida-Virumaa linnad	83%	6%	7%	4%
	muu Eesti	72%	10%	14%	4%

*esitatud statistiliselt olulised jaotused

Kodakondsus, kodanikuühiskond ja rahvussuhted

1.2 Osalemine kodanikuühiskonnas

1.2.1 EESTI- JA VENEKEELSE ELANIKKONNA POLIITILISE JA ÜHISKONDLIKU OSALUSE VÕRDLU

Eestis on levinud inimeste poliitilise osaluse ja aktiivsuse selgitamiseks keskenduda inimeste valimisaktiivsusele. Valimas käimine on iga kodaniku kohustus ja paljudele kindlasti ainus seos poliitikaga. Viimasel dekaadil on aga ka Eestisse jõudnud arutelu esindusdemokraatia kui valitsemis- ja ühiskonnakorra nõrgenemisest, valimisaktiivsuse langusest ja elanike ning valitsejate kaugenemisest teineteisest. Sellel taustal on aeg mõista, et inimestel on võimalik oma maailmavaatelisi ja/või programmilisi eelistusi avaldada ka muul moel kui valimistel hääletades.

Poliitilise osaluse defineerimiseks on erinevaid võimalusi. Toetudes Eesti keeleruumis sõna „poliitiline“ tähendustele ja kujunenud konnotatsioonidele, siis võiks rääkida eraldi poliitilisest ja ühiskondlikust (/sotsiaalsest) osalusest.

Poliitiline osalus

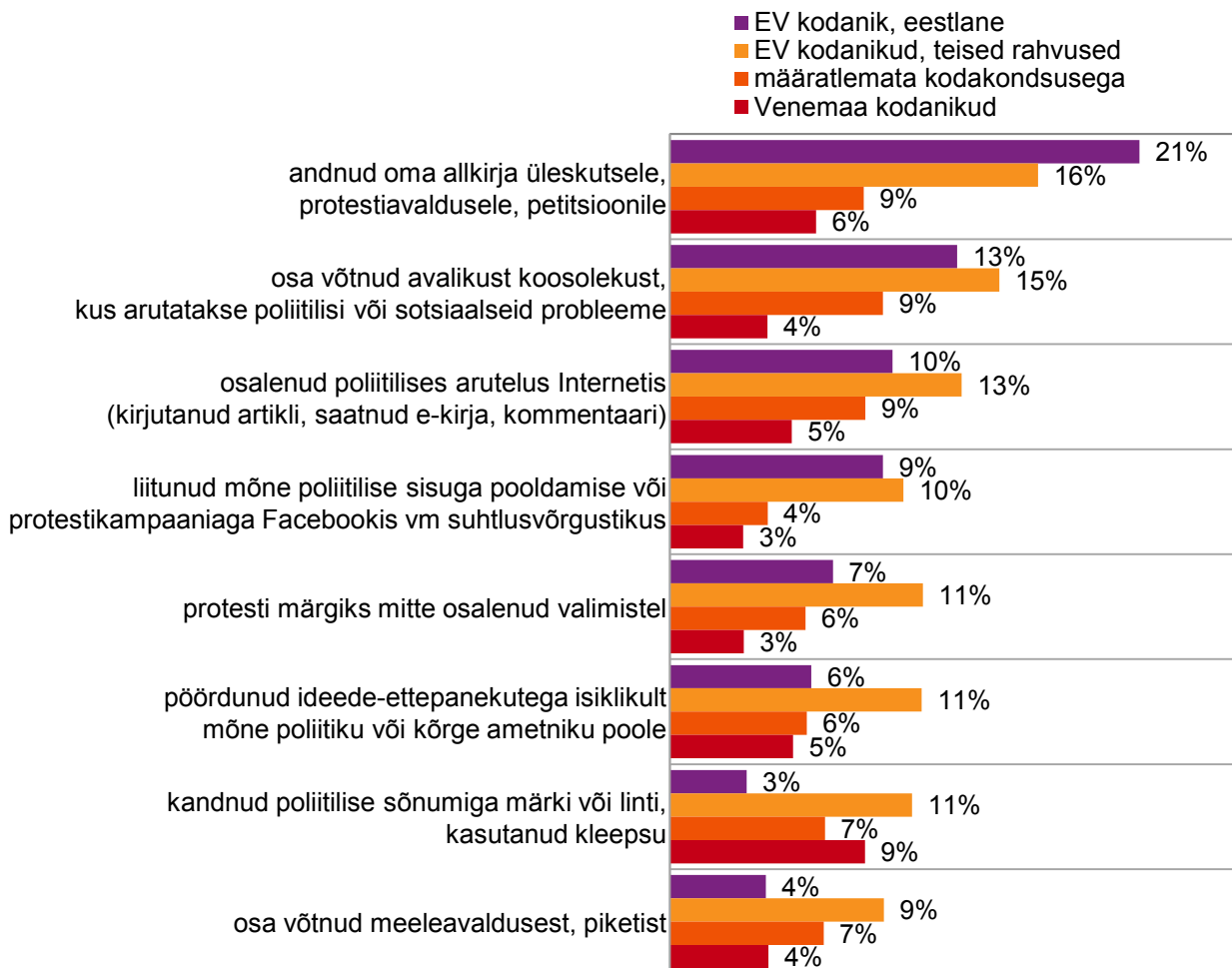
Poliitiline osalus jaguneb tinglikult institutsionaalses poliitikas osalemiseks (valitsemine ehk poliitiliste institutsioonide juhtimine või neis töötamine, erakonna liikmelisus, kodanikuna esindajate valimine) ning institutsioonivälises poliitilises tegevuses osalemiseks (sh osalemine avalikel koosolekutel, kus arutatakse poliitilisi või sotsiaalseid probleeme, osalemine meelevaldustel, petitsioonide allkirjastamine,

ideede-ettepanekutega poliitiku või kõrge ametniku poole pöördumine, internetis poliitilistes aruteludes või suhtlusvõrgustikes protestiaktatsioonides osalemine, protesti märgiks valimistel mitteosalemine jms).

Viimastel aastatel on kasvanud erinevate huvigruppide ja vabähenduste roll poliitikakujundamises ja avalikus diskussioonis. Interneti levik ja suhtlusvõrgustike kasvav populaarsus on laiendanud tehnoloogia kasutamise võimalusi. Seega võib oletada, et Eesti elanikkonnale on muutunud kättesaadavaks mitmed alternatiivsed poliitilise osaluse kanalid.

Kõige rohkem on kokku puutunud üleskutsetele, protestiavaldustele, petitsioonidele allkirja andmisega (18% kõigist vastanutest), avalikest koosolekust osa võtmisega (12%) ning internetis poliitilises arutelus osalemisega (10%). Vähem levinud on osalemine meeleavaldustel, poliitilise sõnumiga märkide kandmine ja isiklik pöördumine poliitikute või kõrgete ametnike poole (6–7%). Kodakondsusrühmade võrdlus toob esile poliitilise aktiivsuse erinevused. Oma allkirja on üleskutsetele, protestiavaldustele andnud 21% eestlastest ja 16% teistest rahvustest EV kodanikest. Ülejäänud tegevuste puhul paistab silma, et erinevate tegevuste lõikes on osalejaid kõige rohkem teistest rahvustest EV kodanike hulgas. Kõige selgemalt eristuvad teistest rahvustest EV kodanikud teistest rühmadest aktiivsema isikliku pöördumisega poliitiku või kõrge ametniku poole oma ideede-ettepanekute esitamiseks.

Joonis 1.17. Viimastel aastatel loetletud tegevustest osa võtnute jaotus kodakondsuse lõikes (%)

Võrdlus varasemate andmetega: integratsiooni monitoriingu raames pole poliitilist aktiivsust varasemalt uuritud. Küll aga on TÜ Ajakirjanduse Instituudi uuringu „Mina. Maailm. Meedia“ elanikkonna

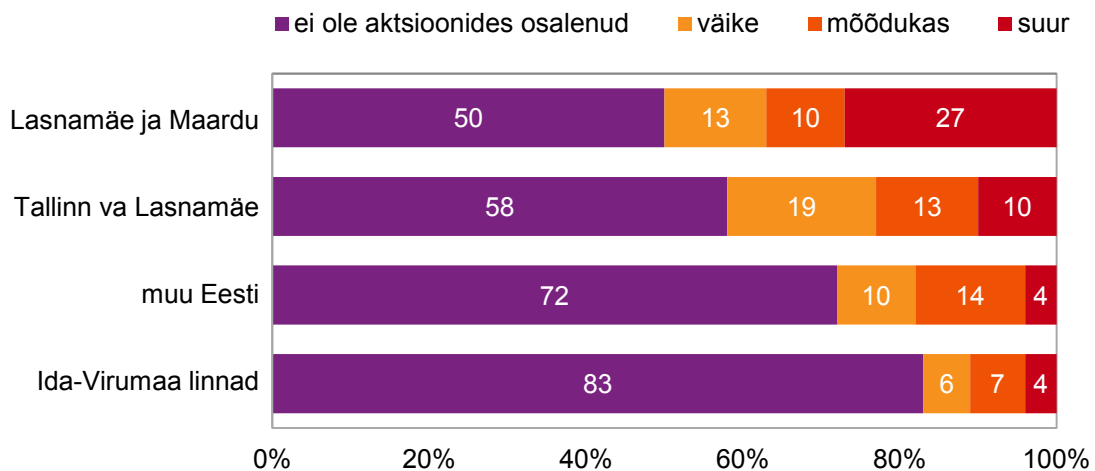
küsitlus sisaldanud sarnaseid küsimusi⁴. 2008. aastal vastas 18% elanikkonnast, et on viimastel aastatel võtnud osa internetis toimunud allkirjade kogumistest, eestlastest 20% ja teiste rahvuste esindajatest 13%. Tulemus on pea täpselt sama kui 2011. a monitooringu tulemused (tabelis 1.7), isegi arvestades küsitluste erinevate meetodikatega. Seega pole viimase kolme aastaga olulisi muutusi toimunud. Varasemates „Mina. Maailm. Meedia“ ankeetides seda küsimust veel ei olnud.

Poliitilise aktiivsuse üldiseks hindamiseks ja paremaks võrdlemiseks teiste tunnustega koostati indekstunnus, mis summeerib kõik loetletud kaheksa tegevuse osas märgitud vastused ja väljendab aktiivsuse määra⁵. Elanikkonna küsitluse tulemustest selgub, et Eesti elanikkonna poliitiline aktiivsus on madal: 68% ei ole üheski aktsioonis osalenud.

Valimisaktiivsusega võrreldes ilmneb, et 21% Eesti elanikkonnast ei ole viimastel aastatel (2009–2011) valimistel osalenud ega pole ühelgi loetletud moel olnud aktiivne kodanik. Seega võib öelda, et viiendik elanikkonnast on viimastel aastatel Eesti poliitikast täiesti eemal olnud. 47% elanikkonnast on käinud ainult valimas ja muudes poliitilistes aktsioonides pole osalenud. Samas 7% ei ole osalenud valimistel, kuid on oma arvamust või meelsust väljendanud muudes poliitilistes tegevustes osaledes. Ülejäänud 25% Eesti elanikkonnast on käinud nii valimas kui ka teinud vähemalt üht loetletud tegevustest.

Poliitiliselt aktiivsete osakaal on suurem eesti rahvusest, 15–24-aastaste, kõrgharidusega ja Eesti kodakondsusega inimeste seas. Eestlaste seas on poliitilistes aktsioonides osalenud 35%, teistest rahvustest Eesti kodanike seas 32% – seega on Eesti kodakondsusega inimeste poliitiline aktiivsus üsna sarnane ja ei sõltu rahvusest. Kuid määratlemata kodakondsusega inimeste hulgas on poliitilistest aktsioonidest osa võtnud 21% ja Venemaa kodanike hulgas vaid 15%. (vaata Lisa tabel 1.1).

Joonis 1.18. Eesti elanike poliitiline aktiivsus piirkondade võrdluses

Piirkondade võrdluses hakkab silma Lasnamäel ja Maardus elavate inimeste suurem aktiivsus. Selles regioonis on 2/3 teistest rahvustest inimesed. On keskmiselt enam nooremaid ehk kuni 30-aastaseid, kes ongi altimad aktsioonidega kaasa minema ja on tõenäolisemalt paremini kursis uuemate osalusvormidega (eriti internetipõhised keskkonnad). Lisaks hindavad sealsed inimesed Eestis viimasel kolmel aastal toimunud muutusi keskmiselt positiivsemalt. Samas tuleb tähele panna, et poliitiliselt aktiivsem osa on pigem protestimeelne. Siin ei saa tõlgendada, et tegemist on algatusvõimelisema osaga, keda kaasata rohkem vabavahenduste tegevusse ja ühiskonnaelu edendamisse. Selles piirkonnas on suhteliselt vähem neid, kes enda hinnangul kindlasti ei lahku Eestist.

4 TÜ Ajakirjanduse Instituudi uuring „Mina. Maailm. Meedia“ 2008. aastal toimunud elanikkonna küsitluse andmed.

5 Igale vastusele „olen seda mõnikord harva teinud“ anti 1p, igale vastusele „olen seda korduvalt teinud“ 2p. Nii võib nende kaheksa tegevuse küsimuse punktisummat 1 hinnata inimese „väheseks“ poliitiliseks aktiivsuseks, punktisummat 2-3 „mõõdukaks“ ja 4-16 „suureks“ poliitiliseks aktiivsuseks.

Ida-Virumaa linnades on 87% vene ja teistest rahvustest elanikkond, keskmisest rohkem on vanemaealisi ja enda eluga rahulolematuid inimesi. Samuti on sealsete inimeste enesehinnang oma kihtikuuluvusele kõige madalam ning seal on piirkondade võrdluses kõige rohkem (ja valdavas enamuses) neid, kes kurvastavad Eestis viimastel aastatel toimunud muutuste üle. Sellel taustal võib arvata, et Ida-Virumaa puhul on pigem tegemist üldise võõrandumisega ja elanikkonnale omase passiivsusega, mistõttu küsitud poliitiliste aktsioonidega kokkupuude on väga vähene. Samuti võib ka olla, et kuna selliste aktsioonide korraldamise praktika on täna Eestis veel vähe levinud, siis need pole veel Ida-Virumaale jõudnud.

Olenemata kodakondsusest või rahvusest on poliitiline aktiivsus suurem nende hulgas, kelle hinnangul sõltub asjade käik riigis rahva valikutest, sh ka temast endast ja temasugustest, ning kes arvavad, et nad on poliitikas piisavalt pädevad ja nende seisukohad võiksid teistelegi huvi pakkuda⁶. Huvitaval kombel on integratsiooni monitooringu andmetel poliitilistes aktsioonides osalemise korrelatsioon (seos) huviga Eesti sisepoliitika vastu, üldise eluga rahuloluga, eesti keele valdamisega ja sellega, kuivõrd informeeritud ollakse enda arvates oma kodukohas ning Eestis toimuvast, praktiliselt olematu.

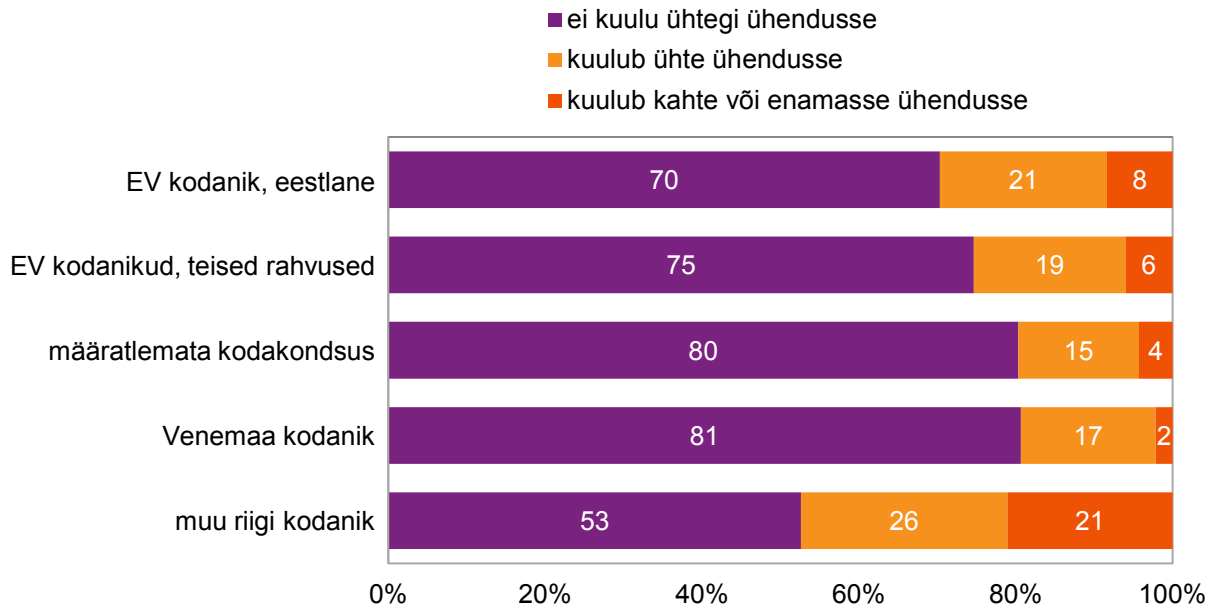
Ühiskondlik osalus: osalemine vabaühendustes ja vabatahtlikus tegevuses

Ühiskondliku osaluse all võib silmas pidada igasugust kodanikualgatuslikku tegevust, nii organiseerunud kui ka organiseerumata, pikaajalist ja professionaalset kui ka ühekordset ja juhuslikku, mis otseselt ei ole poliitilise sõnumi ja eesmärgiga, kuid toimub avalikes huvides. Integratsiooni monitooringu ankeet võimaldab esitada väga väikese ühiskondliku osaluse skaalat: kolmandas sektoris töötamine, kodanikuühenduse/seltsi liikmeks olemine ja vabatahtliku töö tegemine. Kuna kolmandas sektoris (MTÜ-s või SA-s) töötab vaid 1% küsitlusele vastanutest, siis ei võimalda andmed selle tunnuse põhjal statistilist analüüsi teha. Küll aga võimaldavad andmed võrrelda erinevast rahvusest ja erineva kodakondsusega Eesti elanike kuulumist kodanikuühendustesse ja panustamist vabatahtlikku tegevusse.

Kodanikuühendustesse ja seltsidesse kuulumise määr viitab Eesti ühiskonna organiseerunud kodanikualgatuse tasemele. Küsitluse tulemuste järgi ei ole 72% Eesti elanikest mitte ühegi ühingu ega seltsi liige. See tunnus sisaldab kõikvõimalikke ühendusi: korteriühistuid, kultuuri- ja spordiseltse, noorteklubisid, heategevusseltse, ametiühinguid, erakondi. Kahjuks ei ole võimalik seda tulemust varasemate integratsiooni monitooringu küsitluse tulemustega võrrelda, kuna igal aastal on kasutatud erinevat küsimuse vormi ja sõnastust. Jooniselt 1.19 on näha, et Eesti kodakondsusega erinevate rahvusrühmade osalus vabaühendustes oluliselt ei erine. Pigem jooksevad erinevused Eesti kodakondsuse ja muu riigi kodakondsusega või määratlemata kodakondsusega elanike vahel.

⁶ Järeldused põhinevad poliitilise aktiivsuse indeksi korrelatsioonianalüüsil teiste küsimustega, milles vastajad väljendasid oma erinevaid hoiakuid. Kasutatud Spearmani Rho korrelatsioonikordajaid.

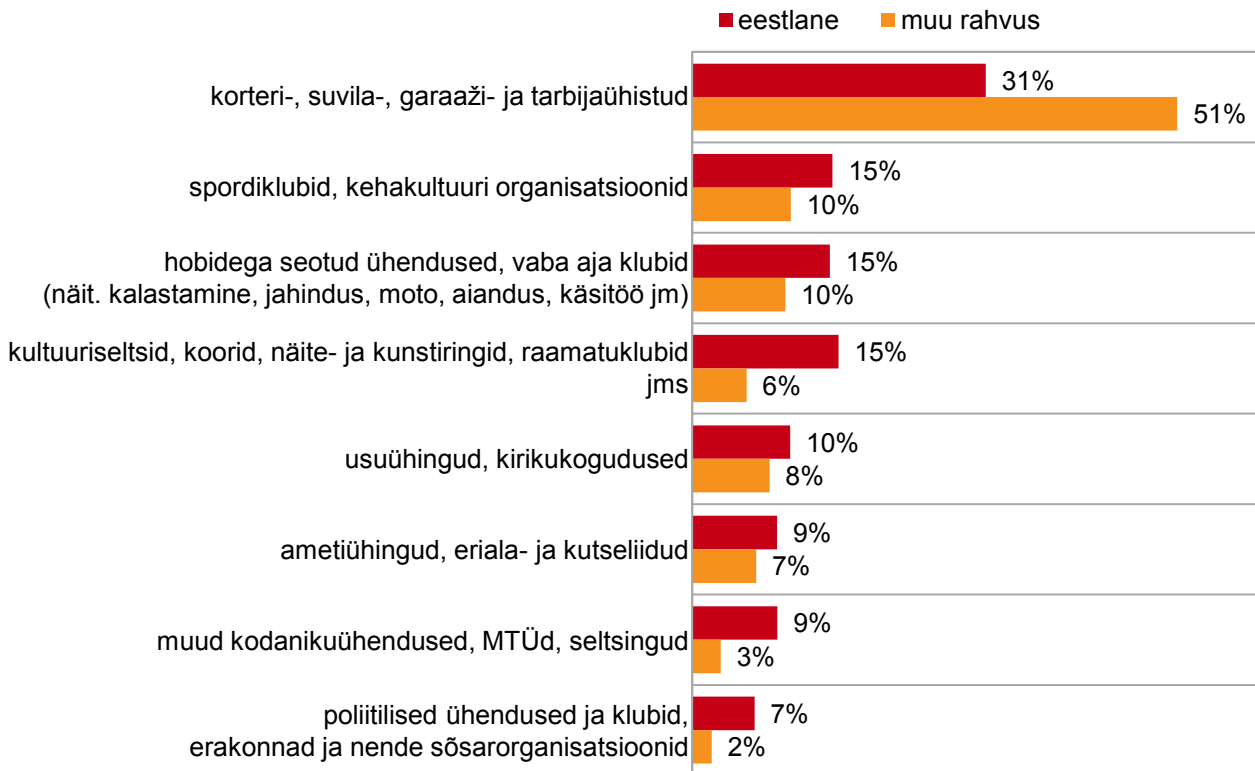
Joonis 1.19. Kodakondsusrühmade võrdlus vabaühendustesse kuulumise järgi

Võrreldes ühendustesse kuulujaid erinevates rahvusrühmades tulevad statistiliselt kõige olulisemad erisused esile vanusegruppide ja hariduse puhul. Olenemata rahvusest on 35–49-aastaste hulgas kõige suurem osakaal ühendus(t)e liikmeid ja nii eestlaste kui ka teiste rahvuste esindajate seas 34%. Muu rahvuse puhul eristub aga see aktiivses tööeas rühm olulisel määral: 15–35-aastaste hulgas on vabaühendustesse kuulujaid 25%, 50–59-aastaste hulgas 20%, kuid vanemas vanuserühmas juba vaid 9%. Mõlema rahvusgrupi puhul on kõrgema liikmeaktiivsusega kõrgharidusega inimesed, kuid eestlaste seas on neid 49%, venelaste ja teistest rahvusest vastanute puhul vähem – 33%.

Kuna kolmas sektor on oma tegevuses väga mitmekesine, siis annab vabaühendustes osalemise erinevustest rahvusrühmade vahel parema pildi see, millistes ühendustes nad tegutsevad. Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudi uuringu „Mina. Maailm. Meedia“ raames 2011. aasta sügisel läbi viidud küsitluse andmed võimaldavad selgitada, millistes ühendustes kõige rohkem osaletakse ning kas see rahvusesti erineb.

Joonis 1.20. Erinevatest rahvustest inimeste kuulumine vabaühendustesse

Vabaühenduse liikmeks olemine on üks kodanikuaktiivsuse näitajaid nagu ka inimeste osalus erinevates poliitilistes aktsioonides, millest eelnevalt juttu oli. Nende erinevate küsimuste tulemuste seoste analüüs viitab, et kodanikuühendusse kuulumine korreleerub erinevates poliitilistes aktsioonides osalemisega. Seega kui inimene on mõne kodanikuühenduse liige, siis võtab ta suurema tõenäosusega osa poliitilistest aktsioonidest ja osaleb nii Eesti ühiskonna poliitilises sfääris – rahvusest olenemata.

Barjäärid vabaühendustes osalemises ja ühenduste koostöös

18. oktoobril 2011 toimus rühmaintervjuu, millel osalesid viie erineva üle-eestilise tegevusulatusga katusorganisatsiooni esindajad. Eesmärk oli selgitada Eesti kodanikuühenduste võimalikku rolli ja valmisolekut, aga ka barjääre ja nende ületamise võimalusi muukeelse elanikkonna kodanikuaktiivsuses märkimisväärse arengu esile toomisel.

Eestikeelsete ühenduste esindajad näevad muukeelse elanikkonna madalama kaasatuse ühe põhjusena keelebarjääre: nii muukeelse elanikkonna vähest eesti keele oskust ja keele kasutamise julgust kui ka eestikeelsetes ühendustes tegevate inimeste üha kaduvat vene keele oskust. Teiste põhjustena arutati infopuuduse üle eesti- või venekeelsete kodaniku ühenduste tegevuse kohta ja venekeelse elanikkonna vähest ettekujutust kodanikuühiskonna printsiipidest. Ühiskonnas fooniks olev teatav ideoloogiline (ajalooline) meie-nemad vastandamine ei soodusta eelnimetatud barjääridest üle saamist. Formaalselt ei ole vestluses osalenud ühenduste arvates venekeelsete kodanikualgatuste tekkimiseks ühtegi takistust. Praktilisel tasandil on selleks aga vähene ametliku asjaajamise keele (eesti) oskus ning rahastusallikate leidmine (Eestist ei suudeta seda tihti leida ning Venemaa rahastuse puhul on oht poliitilisele sildistamisele).

Kui võrrelda ühendustesse kuuluvate eesti emakeelega inimeste vene keele oskust ja vene emakeelega inimeste eesti keele oskust, siis ilmneb, et vastavalt 48% ja 45% enda hinnangul kas valdavad vabalt või vähemalt nii saavad aru, räägivad kui ka kirjutavad teises keeles. Seega on kodanikuühendustes osalejad keskmisest paremad keeleoskajad, mis võib viidata keelebarjääride eksisteerimisele ühendusse, seltsi liikmeks astumisel.

Kodanikuühenduste liikmetelt küsiti, mis keeles toimub suhtlemine neis ühendustes, kus ta osaleb. 63% ühenduste liikmeid vastas, et nende ühendustes toimub suhtlus ainult eesti keeles, täiendavad 21%

vastasid, et valdavalt suheldakse eesti keeles. Vene keele kasutamine kodanikuühendustes on märksa vähesem: 14% vastas, et nende ühenduses kasutatakse ainult vene keelt, ja täienevad 10% leidsid, et suheldakse valdavalt vene keeles. Võrreldes seda, millise suhtluskeelega ühendustes peamiselt osaletakse, siis võib öelda, et suurema tõenäosusega osaletakse oma emakeelse suhtluskeelega ühenduste töös. 83% eestlastest on liikmeks ühendustes, kus suhtlemiskeeleks on vaid eesti keel, samas kui 41% teiste rahvuste esindajatest on liikmeks ühendustes, kus suheldakse vaid vene keeles.

Ankeedis küsiti, mis takistab eestlastel ja venekeelsetel elanikel erinevate kodanikuühenduste või seltside tegevuses rohkem koos osaleda. Rahvusest olenemata erinesid arvamused oluliselt nende vahel, kes on ise vähemalt ühe vabäühenduse liikmed, ja nende vahel, kellel puudub ühendustega kokkupuude. Võib öelda, et poliitikameetmete planeerimisel on oluline eristada, milliseid takistusi näevad juba ühendustes tegutsevad inimesed ning milliseid ühendustes mitteosalevad inimesed. Esimeste hoiakuid võib pidada kogemustepõhisteks ehk need peegeldavad tõenäolisemalt inimese enda ühendus(t)e tegevust ja sisekultuuri. Samas kodanikuühendustes mitteosalejate vastused näitavad kätte laiemas avalikkuses levinud hoiakud ja takistused. Näiteks rahvusest olenemata peavad ühendustesse mittekuulujad suures osas takistuseks ühendustes osalemise huvi puudust. Kuid neist eestlastest, kes juba kuuluvad ühendusse, näeb suurem osa (35%) rahvusteüleste ühenduste takistusena omakeelse keskkonna eelistamist. Vene ja teistest rahvustest ühenduste liikmed peavad aga suurimaks takistuseks ebapiisava keeleoskuse häbenemist – 45% – ja huvi puudumine on neil kõige vähem märgitud takistus.

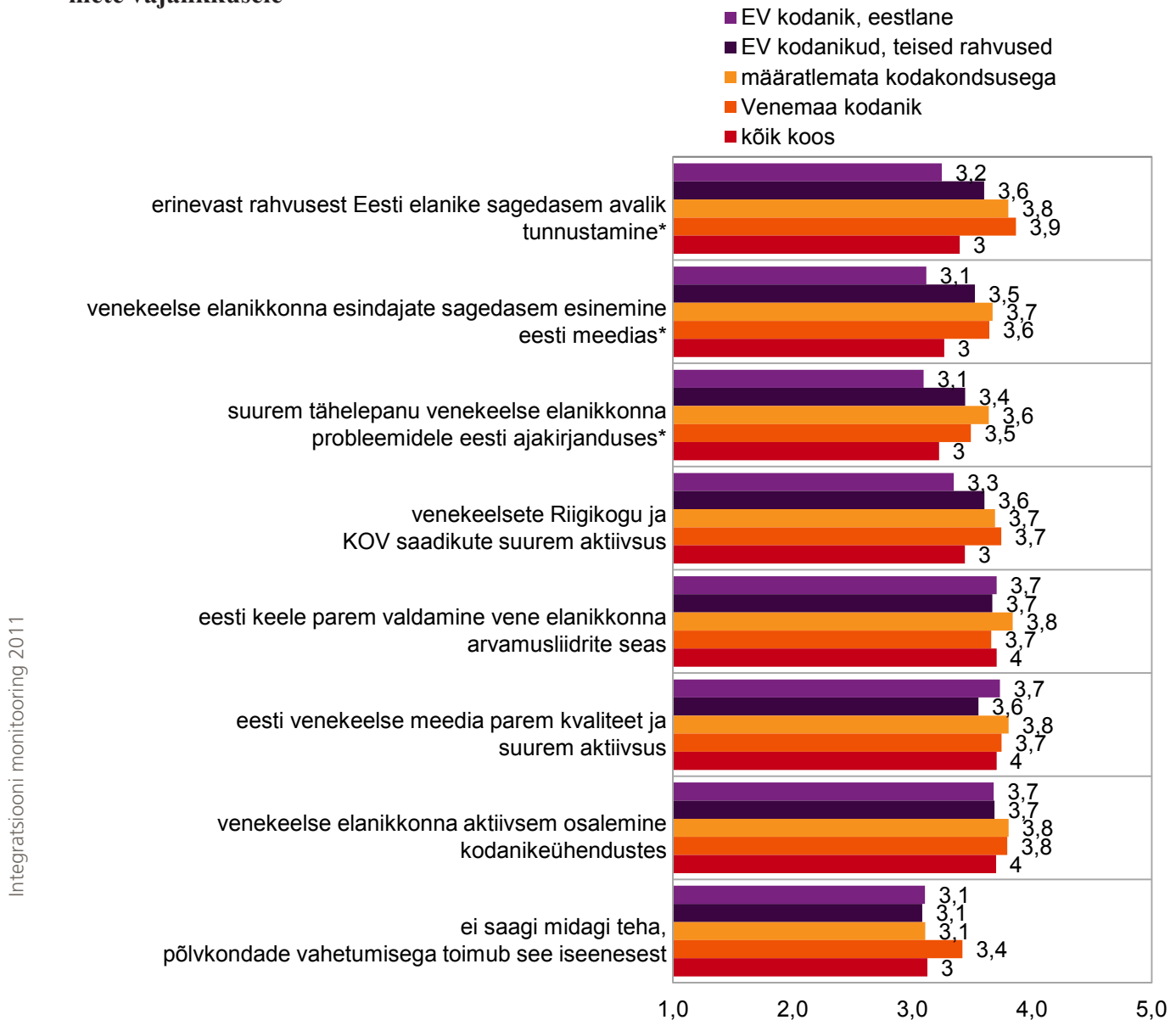
Tallinna Ülikooli Kodanikeühiskonna Uurimis- ja Arenduskeskuse analüüs venekeelsetest vabäühendustest Eesti kodanikuühiskonnas (KUAK, 2010) tõi välja, et venekeelsete vabäühenduste rühmaintervjudest ilmnis korduvalt rahulolematust nii teiste ühenduste kui ka avaliku võimu poolt jagatava info kättesaadavusega. Nii eestikeelsete ja venekeelsete kui ka venekeelsete ühenduste omavahelist koostööd takistab asjaolu, et teiste ühenduste tegevustega ei olda kursis, samuti olid venekeelsete ühenduste esindajad väga vähe kursis üle-eestiliste kampaaniatega. Võib öelda, et integratsiooni monitooringu tulemused toetavad neid KUAK analüüsi viiteid. Nimelt 31% teistest rahvustest vabäühenduste liikmetest pidas takistuseks puudulikku venekeelset informatsiooni ühendustes ja seltsides osalemise võimalustest. Infopuudust pidas takistuseks kaks korda vähem eestlasi – 15%.

Integratsiooni monitooringu raames toimunud eesti katusorganisatsioonide fookusgrupi arutelul uuriti, millisel moel on need ühendused aidanud venekeelseid ühendusi. Ka sel teemal kirjeldatud koostööpraktika väljendab eksisteerivat vajadust rohkema informatsiooni järele. Nimelt olid fookusgrupis osalenud eestikeelsed organisatsioonid sagedamini kokku puutunud venekeelsetele ühendustele informatsiooni vahendamise ja teistest organisatsioonidest ja võimalikest koostööpartneritest ning aidanud suhtluses avaliku võimuga, sh nii omavalitsustelt, ministriumitelt kui ka rahastajatelt info ja tagasiside küsimises.

Võimalikest lahendustest rääkides selgus eesti ühenduste fookusgrupist, et eestikeelsete materjalide ja veebilehekülgede tõlkimine vene keelde tasub ära. Soovitav on võimalikult vähe piirata edastatava info hulka – nii saavad muu emakeelega inimesed ja peamiselt venekeelsed ühendused ise otsustada, millist teavet pidada enda jaoks oluliseks ja mida mitte. Käesolevast fookusgrupi uuringust selgus, et süsteemse venekeelse informatsiooni loomine ühenduste poolt on jätkuvalt vajalik ja selle tegevuse toetamine avaliku võimu poolt oodatud.

2011. a integratsiooni monitooringu ankeedis küsiti, mis võiks soodustada venekeelse elanikkonna aktiivsemat osalemist Eesti avalikus elus. Joonisel on kodakondsusrühmade keskmised hinnangud. Kõige üksmeelsemalt leitakse, et venekeelse elanikkonna aktiivsemat osalemist soodustaks nende aktiivsem osalemine kodanikuühendustes. Jooniselt paistavad selgelt välja eestlaste hoiakud: eestlased peavad teiste rühmadega võrreldes vähem vajalikuks tegevusi, mis teeksid venekeelse elanikkonna ning nende probleemid eestikeelses meediaruumis ja avalikkuses nähtavamaks. Vähe oli neid, kelle hinnangul ei saagi midagi teha ning piisaks põlvkondade loomuliku vahetumise ära ootamisest.

Joonis 1.21. Keskmine hinnang erinevate venekeelse elanikkonna osalemist soodustavate meetmete vajalikkusele*

*4 - väga vajalik ...; 1 - ei ole üldse vajalik

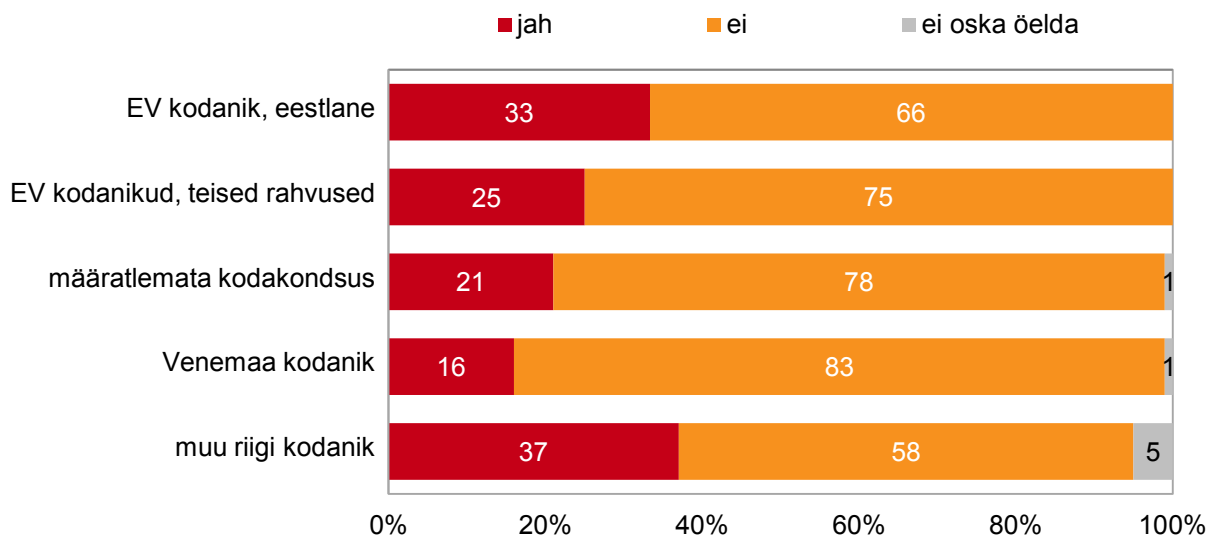
Vabatahtlikus töös osalemine

Vabatahtlikku tööd on erinevates uuringutes nii Eestis kui ka rahvusvaheliselt defineeritud väga erinevalt. Integratsiooni monitooringu ankeedis peetakse vabatahtliku töö all silmas „oma aja, energia või oskuste pakkumist vabast tahtest ja rahalist tasu saamata peamiselt avalikes huvides ja ühiskonna heaks, kusjuures pereliikmete abistamist ei loeta vabatahtlikuks tegevuseks“. Poliitikauuringute Keskus Praxis (edaspidi Praxis) ja TNS Emori tehtud uuring vabatahtlikust tegevusest (Praxis, TNS Emor 2009) tõi esile, et eestlased on vabatahtliku tegevuse suhtes palju soovivamad kui teistest rahvustest inimesed. Näiteks usuvad eestlased enam, et vabatahtlik tegevus on üha kasvav trend, et see on vajalik ja ühiskonnas hea mainega. Teistest rahvustest vabatahtlikest ei osanud nendes küsimustes paljud seisukohta võtta. See viide hoiakulistele erinevustele ajendab analüüsima, mil määral eestlaste ja teisest rahvusest Eesti elanike vabatahtlikus tegevuses osalemine erineb.

Küsitluse tulemused viitavad, et 30% Eesti elanikkonnast on viimasel aastal teinud vabatahtlikku tööd. Üldiselt on vabatahtlikus töös osalenuid rohkem eestlaste, meeste, noorte, kõrgharidusega ja Eesti kodakondsusega inimeste seas. Võib öelda, et kolme viimase aastaga ei ole olulist muutust vabatahtlikus

tegevuses osalemises toimunud⁷. Jätkuvalt on eestlaste ja teistest rahvustest elanike vabatahtlikus tegevuses osalemises olulisi erinevusi. Vanusegruppide vahelised erinevused on olulised olenemata rahvusest. 15–24-aastaste hulgas on vabatahtlikku tööd teinute osakaal kõige suurem, küündides eestlaste puhul koguni 45%-ni, teistest rahvustest noortele jääb aga laeks 31% osalus. Vabatahtlikus töös osalejate osakaal on kõige suurema erinevusega 25–34-aastaste, kõige sarnasem aga 35–49-aastaste grupis. Kõrgharidusega eestlaste seas on vabatahtlikku tööd teinud 42%, keskhariduse ja põhiharidusega vastanute seas on vabatahtlike osakaal oluliselt väiksem. Venelaste ja teistest rahvustest vastanute puhul eristuvad kõrgharidusega respondendid ülejäänutest – 30% neist on teinud vabatahtlikku tööd. Seega rahvuste võrdluses erineb oluliselt vabatahtlike osakaal kõrgharidusega, aga ka keskharidusega vastanute grupis. Haridustaseme kasvades eestlaste puhul kasvab silmatorkavalt ka vabatahtlikku töösse panustajate osa, teistest rahvustest vastajate puhul kõrgem haridustase väga suurt muutust kaasa ei too. Eesti kodakondsusega mitte-eesti päritolu vastanute hulgas on vabatahtlikke vähem, kui eesti rahvusest kodakondsete seas – vastavalt 25% ja 33% (joonis 1.22). Venemaa kodakondsusega Eesti elanike hulgast on viimasel aastal vabatahtlikku tööd teinud vaid 16%, ka määratlemata kodakondsusega vastanute hulgas on see osakaal suurem – 21%. Piirkondlikus võrdluses tõusevad esile Ida-Virumaa linnade elanikud: 17% vabatahtlikku tööd teinute osakaal on vähim piirkondade võrdluses.

Joonis 1.22. Kodakondsusrühmade võrdlus vabatahtliku töö tegemise järgi

Kodakondsus, kodanikuühiskond ja rahvussuhted

TNS Emori ja Praxise uuring selgitas mitut olulist aspekti, mis aitavad neid erinevusi põhjendada. Nimelt üldiselt inimesed ei teadvusta endale, et tegelevad vabatahtliku tööga. Nn mitteteadlike lisamisel võib vabatahtlikus tegevuses osalenute protsent kasvada kuni viiendiku võrra. Teiseks on vabatahtlikus töös mitteosalemise põhjused erinevad: kui ajapuudust ja sobiva võimaluse puudumist põhjenduseks toojate hulgas on ülekaalus eestlased ning Eesti kodanikud, siis teistest rahvustest ja Venemaa kodakondsusega elanikkond pole vabatahtliku tegevuse peale mõelnud. See võib viidata ka teadmatusel, millega on tegemist või milliseid võimalusi on panustamiseks.

Vene emakeelega respondentide enesehinnanguline eesti keele oskuse tase korreleerub sellega, kas inimene on viimasel aastal teinud vabatahtlikku tööd ja kas ta kuulub mõnda ühendusse, seltsi. Vabatahtlikku tööd teinute osakaal varieerub eesti keele oskuse lõikes rohkem kui ühendustes osalejate osakaal. Allolevast tabelist 1.7 võib näha, et mida parem enesehinnanguline keeleoskus, seda suurem osa on teinud nii vabatahtlikku tööd, kui on ühenduse, seltsi liige.

⁷ TNS Emor, Praxis (2008). Vabatahtlikus tegevuses osalemine Eestis I osa.

Tabel 1.7. Vene emakeelega respondentide eesti keele oskuse seos vabatahtliku töö tegemise ja kodanikuühendustesse kuulumisega

	on teinud vabatahtlikku tööd	kuulub ühendusse, seltsi*
valdan vabalt	37%	29%
saan aru, räägin ja kirjutan	30%	27%
saan aru ja veidi räägin	25%	25%
saan veidi aru, aga ei räägi	15%	20%
üldse ei oska	7%	14%

*sh korteriühistu, kultuuri- või spordiselts, noorteklubi, heategevusselts, ametiühing, poliitiline erakond

1.2.2 NOORTE POLIITILISE JA ÜHISKONDLIKU OSALUSE VÕRDLUS

2010. aastal Eesti lõimumiskava rakendusplaani 2011–2013 koostamise alguses korraldas Praxis Kultuuriministeeriumi ja MISA tellimusel rida kohtumisi erinevate osapooltega, et selgitada välja praegused olulisemad probleemid Eesti ühiskonna lõimumises. Noored ja töö noortega tõusis esile ühena kuuest olulisest teemavaldkonnast, millele järgnevatel aastatel tähelepanu pöörata. Selle teema olulisusest andsid hetkeprobleemide kaardistamise eesmärgiga peetud kohtumistel märku nii Kultuuriministeeriumi ametnikud, lõimumiskava rakendusasutuste inimesed, kohalike omavalitsuste ametnikud. Noorte kui eraldi sihtgrupi esile tõusmist näitasid ka mitme värskema uuringu tulemused (nt Eesti lõimumiskava eesmärkide saavutamise monitooring 2010).

Siin keskendume ühele probleemile, muukeelsete noorte väiksemale ühiskondlikule ja poliitilisele osalusele. Noorte valdkonna probleemidena on aga esitatud ka muukeelsete noorte suuremat tööpuudust, nende tunnetatud võimaluste piiratust Eestis (nii hariduses kui ka tööturul), muukeelsete noorte põlvkonnas jätkuvat Eesti riigist ja eestlastest võõrandumist. Need annavad kindlasti tausta noorte aktiivsusele ühiskonnas.

Lõimumiskava monitooringu 2010. a tulemused viitasid sellele, et hoolimata paremast eesti keele oskusest ja Eesti kodakondsusest noored pigem võõranduvad Eesti riigist. Lõimumiskava monitooringu järgi ei erine noorte hoiakud Eesti riigi suhtes olulisel määral vanemaalisest venekeelsest elanikkonnast ja võõrandumine kandub põlvest põlve. Integratsiooni monitooringu 2011. a küsitlustulemuste analüüsil aga ei ilmnenud olulisi ja tugevaid seoseid võõrandumisilmingute ning poliitilise ja ühiskondliku aktiivsuse vahel.

Noored on üldiselt vanematest aktiivsemad. Jooniselt 1.23 on näha, et läbivalt on eesti noorte seas aktiivsemate osakaal mõnevõrra suurem. Samas rahvuste lõikeski ei ilmne väga olulisi erinevusi ühendustesse kuulujate ning poliitilistest aktsioonidest osavõtnute osakaalus. See võib viidata, et aktiivsust soodustavad tegurid on noortele üldiselt omased või on aktiivsuse põhjused rahvusesti erinevad, mille väljaselgitamine vajaks aga nii täpsemat statistilist analüüsi kui ka kvalitatiivanalüüsi.

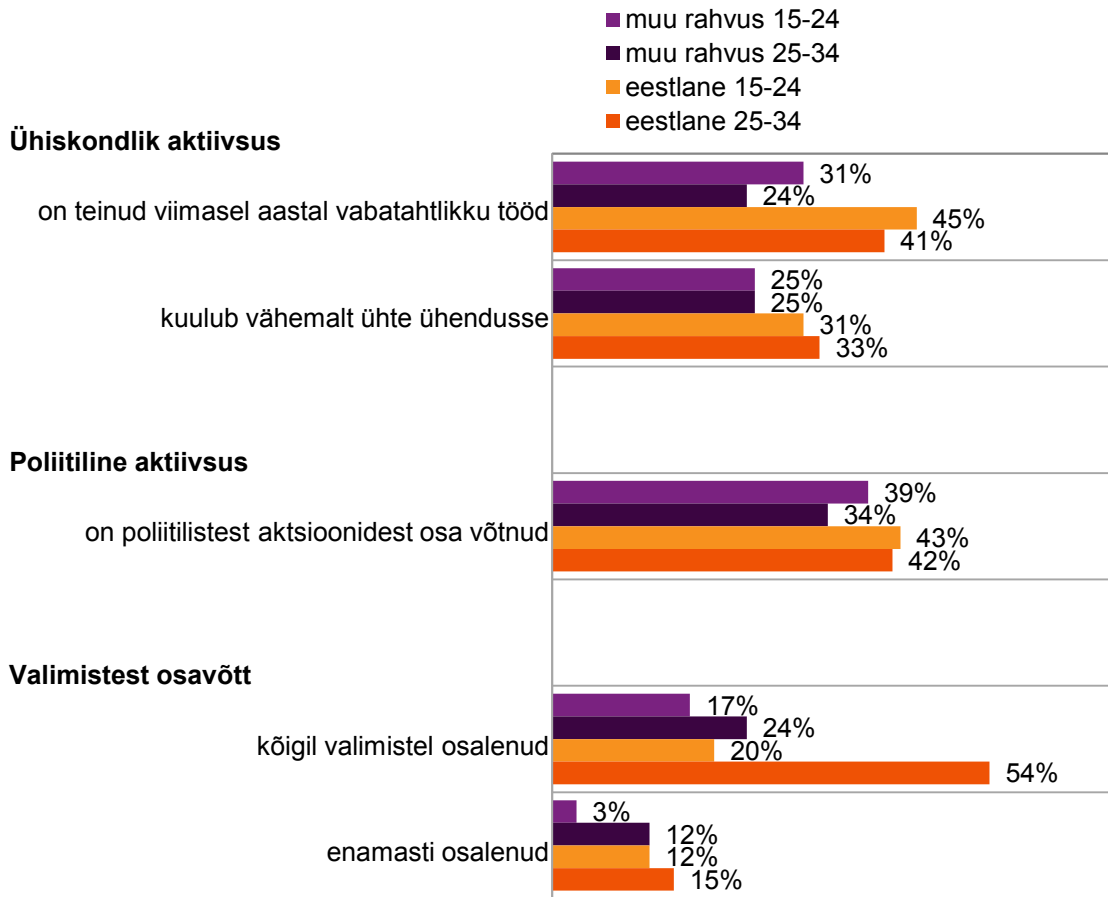
Küll aga eristuvad just eesti noored vabatahtlikus tegevuses osalemise kogemusega: neid on 40–45%, teiste rahvuste noorte hulgas aga 24–31%. Erinevus on suurem 15–24-aastaste vanuserühmas, kuhu kuuluvad veel kooliealised ja üliõpilased. Suure tõenäosusega haridussüsteemist väljunute vahel on erinevused väiksemad ehk koolisüsteemil võib olla siin oluline mõju noorte vabatahtlikus tegevuses osalemise määrale.

2009. aastal tehtud küsitlusele tuginevast analüüsist „Noorte kodanikukultuur kümme aastat hiljem“⁸ selgub näiteks, et kõige väiksem on nii eestikeelsete kui ka venekeelsete koolide ühiskonnaõpetuse õpetajate enesekindlus vabatahtliku tegevuse (ja kohtute, õigussüsteemi) õpetamise teemal ning et

8 Anu Toots (toim.) (2011). Noorte kodanikukultuur kümme aastat hiljem. TLÜ Riigiteaduste Instituut, Tallinn.

kodanikuaktiivsuse kasvatamist ei peetud ka aine õppe-eesmärgina üldse tähtsaks. Sama uuringu noorte küsitlusest (8. klasside õpilased, 15-aastased) aga selgus, et õpilaste kodanikuteadmised on seotud koolides seatud ühiskonnaõpetuse eesmärkide ja õpetajate ainealase kompetentsusega: teemades, kus õpetajad tunnevad end ebakindlamalt on ka õpilaste teadmised nõrgemad (sh vabatahtlik tegevus).

Joonis 1.23. Nooremate vanusegruppide osaluse ja aktiivsuse võrdlus rahvuste lõikes

79% 15–24-aastaste ja 78% 25–34-aastaste eestlaste hinnangul toimub nende ühendustes suhtlus ainult eesti keeles. 36% 15–24-aastastest ja 32% 25–34-aastastest muu päritoluga noortest vastas, et nende ühendustes toimub suhtlus ainult vene keeles. Vanemate vanusegruppide hulgas on neid rohkem, kes on liikmed ühendustes ja seltsides, kus ainsaks suhtluskeeleks on vene keel. Samades nooremates vanusegruppides 33% ja 36% vastas, et nende ühendustes suheldakse valdavalt vene keeles, mis viitab sellele, et suhtlus toimub lisaks vene keelele ka muudes keeltes. Seega vene ja teistest rahvustest noored on vabühenduste liikmetena keeleliselt mitmekesisemas keskkonnas kui eesti noored ja kui muust rahvusest vanemad inimesed.

Viimasel kümnendil üldhariduse omandanud noorte seas (20–29-aastased) on ühtlaselt kõrge (75–81%) kõigi keeleoskuse komponentide valdajate hulk. Haridust alles omandavad noored (15–19-aastased) paistavad aga silma eestikeelse suhtlemisvõime mahajäämusega teiste keelekompetentsidega võrreldes. Eesti keelt tähtsustatakse rohkem, kuna see on vajalik töö: võrreldes 2005. aastaga on kasvanud 59%-lt 87%-le venekeelsete 20–29-aastaste osakaal, kellel on eesti keele oskus tööalaselt vajalik. (Lõimumiskava monitoring 2010)

1.2.3. EESTI KODANIKUÜHENDUSED MUUKEELSE ELANIKKONNA KODANIKUAKTIIVSUSE EDENDAJANA

Fookusgrupi ettevalmistus ja tulemuste analüüs toetub suuresti Tallinna Ülikooli Kodanikeühiskonna Uurimis- ja Arenduskeskuse 2010. aasta analüüsile, mis keskendus venekeelsetele kodanikuühendustele Eesti kodanikuühiskonnas. Analüüs annab muuhulgas ülevaate sellest, millisena näevad venekeelsete ühenduste esindajad oma tegevuse eesmärgid ühiskonnas (sh seoses eri rahvuste integratsiooniga), millised on organisatsiooni juhtimise ja liitumise praktikad, milles seisnevad ebapiisavast eesti keele oskusest tulenevad barjäärid, millised on koostööviisid eestikeelsete ühendustega, rahvusvaheliste

organisatsioonide ja avaliku võimuga, millised ootused on avalikule võimule. Venekeelsete ühenduste esindajad asetavad suure kaalu kodanikuühenduste töö integreerivale ja liitvale mõjule. Ühendustel on nende hinnangul integreeriv, kogukonda tugevdav roll. Samas ei ole venekeelsetel ühendustel täna enesekindlust, ühendused on väiksemad, tunnetatakse infosulgu ja keelebarjääri. Seega läheb palju aastaid aega, kuni venekeelsed ühendused jõuavad sellele tasemele kui tänased eestikeelsed ühendused.

Eestikeelsed organisatsioonid on **oma sõnul avatud muukeelsetele liikmetele**, sest see aitab neil laiendada oma liikumise/ideede mõjuala ning rikastab organisatsiooni oma õiguste eest aktiivselt seisvate inimestega (mainiti n-õ rahvusliku temperamendi erinevust). Paraku jäävad nimetatud kasud tegevustes rohkem teoreetiliseks motivaatoriks, sest arutelus osalenud ühendustes pigem ei ole tehtud teadlikku otsust muukeelse elanikkonna samaväärseks kaasamiseks ja selleks vajalike tegevuste siseviimiseks. Organisatsioonid on küll passiivselt avatud, kuid näevad aktiivsemale tegevusele reaalselt takistust lisaressursside vajaduses: nt et tõlkida materjale, veebilehekülge ja ürituste informatsiooni vene keelde⁹, vajaminevate infokanalite mitmekesisus suureneb ja nende haldamine nõuab lisatööd, nagu ka ühenduse võrgustiku laienemine muukeelsetesse kogukondadesse jms). Barjääriks võib olla ka see, et eestikeelsed **organisatsioonid ei näe vajadust eraldi sõnastada oma tegevussuundades ja -plaanides muukeelse sihtrühma kaasamise vajadust või koostööd muukeelsete sõsarorganisatsioonidega**, mistõttu põhimõtteline avatus jääb realiseerimata. Kus seda tehakse (nt Tallinna Puuetega Inimeste Koda), siis seal on paljud nimetatud barjäärid ka ületatud.

Muukeelse ühenduse toetamise valmisolekus on eesti katusorganisatsioonid passiivselt avatud: see tähendab, et pöördumise korral ollakse valmis aitama (ja ka leidma vajadusel tõlke) – kuid väga selgelt koorus välja seisukoht, et **eelduseks on abivajaja aktiivsus pöördumiseks**. Siin avaldub **paradoks**, kuna ühelt poolt tunnistasid ka eestikeelsed organisatsioonid, et nii teistest rahvustest elanikkond kui ka venekeelsed ühendused ei ole alati hästi informeeritud (nt samas valdkonnas teistest tegutsejatest) ning nad tarbivad informatsiooni muudes kanalites.

Huviliste ja vajaduse korral oleks ühendustel mõningane valmisolek aidata:

- ühendusele uusi liikmeid värvata ja olemasolevaid aktiviseerida;
- projektide juhtimises, edukate projektide planeerimisest kuni aruandluse korraldamiseni;
- leida rahastamisvõimalusi.

Samuti on valmisolek aidata ühenduse juhtimisse kaasata laiemat ringi liikmeid ja õpetada juhtima läbi meeskonnatöö. Kuid siin jagunevad organisatsioonid pooleks, osad on valmis selle väljakutse lahendamisse panustama, kuid teised ei näe võimalust sellist tuge pakkuda.

⁹ Keeleoskus on barjäär ka eestikeelsete ühenduste laienemistegevusele.

KOKKUVÕTE

Eesti venekeelsete elanike organiseeritud kodanikualgatus võib teenida erinevaid eesmärke, mida mainivad nii Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsioon kui ka Eesti lõimumiskava 2008–2013. Ühelt poolt võib eesmärgiks olla vähemuse positiivse rühmaidentiteedi tugevdamine, erinevate gruppide spetsiifiliste probleemide parem teadvustamine ja lahendamine. Teisest küljest on muukeelse elanikkonna kodanikualgatuse kasv ja organiseerumine ka võimalikuks koostöökanaliks eestikeelse ühiskonnaga.

Käesoleva analüüsi tulemused annavad alust arvata, et vabauhendustes liikmeks olemise määra erinevus kodakondsusrühmade vahel on väiksem kui varem ja muutunud pigem ebaoluliseks. Muu emakeelega inimestest üle poole lööb kaasa ühendustes, mille töökeeleks on kas eesti või nii eesti kui ka vene keel. Eesti katusorganisatsioonide esindajate hinnangutele tuginedes ei pruugi see aga tähendada, et ühenduste tegevuses osalemine pakub eesti keeles suhtlemise võimalust. Pigem tähendab see, et ühendused peavad tegutsema eestikeelses keskkonnas, suheldes rahastajate ja avaliku sektori asutustega. Vaadates inimeste ühiskondlikku aktiivsust laiemalt, siis vabatahtlikust tööst on eestlased ja teiste rahvuste esindajad osa võtnud erineval määral. Siin ei loo ka Eesti kodakondsuse omamine sarnasust. Ka noorte vanusegruppides eri rahvusrühmade võrdluses on erinevused suuremad just vabatahtlikus tegevuses osalemise puhul.

Eestikeelsed organisatsioonid ei näe endal vähemusrahvuste integreerija rolli. Eesti katusorganisatsioonide fookusgrupi vestlusest käis läbi mõte, et Eesti ühiskonnas on taustsüsteem ja ajalugu niivõrd keerulised, et neil ühendustel endil ei ole mõistlik panna ressursse sellesse, et kõrvaldada nii eestlaste kui ka muukeelse elanikkonna vastastikusi pelglikke hoiakuid. Küll aga võiksid ühendused olla Eesti kodanikuühiskonna sildajad. Tasub märkimist, et KUAK 2010 analüüsi kokkuvõttest selgus, et venekeelsete vabauhenduste esindajad asetavad suure kaalu kodanikuühenduste töö integreerivale ja liitvale mõjule. Seega valmisolek on olemas mõlemalt poolt ja samuti on mõlemal pool, nii eestikeelsetes kui ka venekeelsetes organisatsioonides, oodatud avaliku võimu toetus ühenduste koostööle.

Esindus- ja huvikaitseorganisatsioonidena pidasid nad kõige olulisemaks seda, et kõik inimesed oleksid teadlikud oma õigustest ja tegutsemisvõimalustest ning vajadusel kasutaksid neid olenemata keeleoskusest ja rahvusest. Eesmärk on suunatud teadlikule kodanikule, kelle elukvaliteet ei pea kannatama selle pärast, et ta eesti keelt ei oska. Viimastel aastatel on hakatud rohkem tähelepanu pöörama venekeelsele elanikkonnale info viimisega, kuid ühenduste endi hinnangul on need sammud väikesed. Vajadused ja ideed on suuremad kui suutlikkus ning inim- ja raharessursi võimalused neid ellu viia.

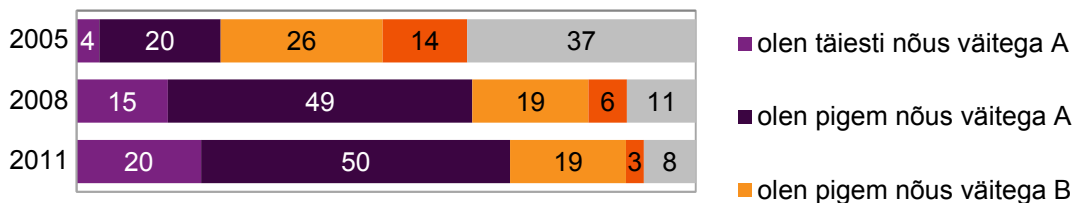
1.3 Rahvustevahelised kontaktid ja kultuuriline avatus lõimumise tegurina

1.3.1 RAHVUSTEVAHELISED HOIAKUD, NENDE MÕJUTEGURID

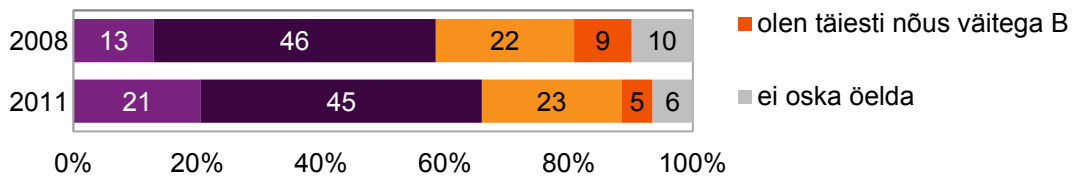
Eelmistes peatükkides vaadeldi trende rahvusvähemuste poliitilises ja sotsiaalses osalusel. Lõimumisprotsessis on selle kõrval aga oluline roll ka enamusrahvuse valmisolekul muutusteks poliitilises ja avalikus sfääris, mis see endaga kaasa toob. Monitooringus hinnati eestlaste hoiakuid seoses teistest rahvustest inimeste osalemisega riigi ja majanduse juhtimises ning vajadusega nende arvamusega arvestada. Nagu on näha jooniselt 1.24, on võrreldes varasemate uuringutega aastatest 2005 ja 2008 kasvanud eestlaste hulgas avatum hoiak.

Joonis 1.24. Eestlaste hinnangud väidetele teistest rahvustest inimeste osaluse kohta^{10,11}

Kaasamine on kasulik

Tuleb rohkem arvestada

Allikad: Monitooring 2011, Monitooring 2008, Mina. Maailm. Meedia 2005.

Samas abstraktsem, üldist kultuurilist avatust mõõtev (kolme kultuurilist avatust ja suletust mõõtvat väite põhjal loodud) koondindeks¹² on eestlaste puhul viimase kuue aasta jooksul jäänud peaaegu muutumatuks (vt joonis 1.25).

10 Hinnangud väidetele:

VÄIDE 1.

A - Mitte-eestlaste kaasamine Eesti majanduse ja riigi juhtimisse on Eestile kasulik;

B - Mitte-eestlaste kaasamine Eesti majanduse ja riigi juhtimisse on Eestile kahjulik.

VÄIDE 2.

A - Venekeelse elanikkonna arvamusi tuleks paremini tunda ja nendega senisest rohkem arvestada, sest nad on osa Eesti ühiskonnast;

B - Mitte-eestlaste arvamustega ei peaks senisest rohkem arvestama, sest see tähendaks järeleandmist Venemaa survele.

11 2005. aastal oli küsimus veidi teistmoodi sõnastatud:

A - Mitte-eestlaste suurem osalus Eesti poliitikas ja majanduses on Eestile kasulik;

B - Mitte-eestlaste suurem osalus Eesti poliitikas ja majanduses on Eestile kahjulik. Seega ei ole andmed üksüheselt võrreldavad, aga positiivne trend on siiski ilmne.

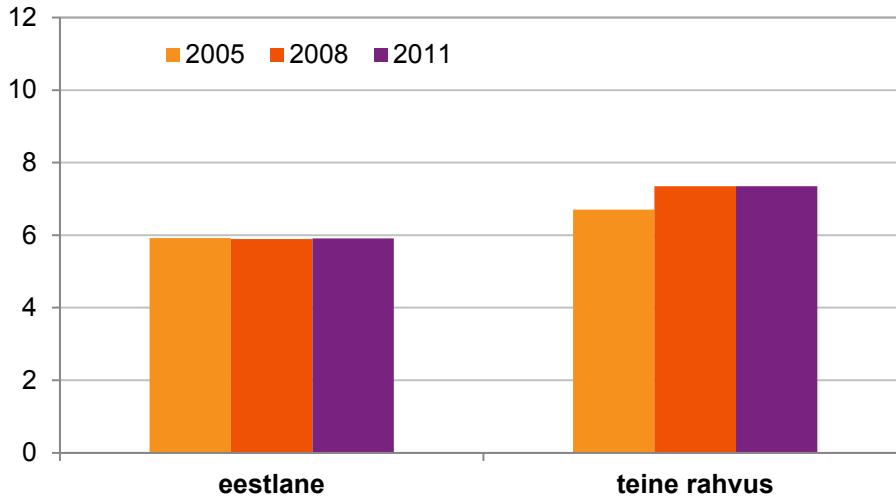
12 Indeks on koostatud kolme väite põhjal (min 0, max 12)

1. A - Erinevate kultuuride kokkupuude on Eesti ühiskonda rikastav, viib seda edasi; B - Kultuuride erinevused tekitavad konflikte inimrühmade vahel ja lagundavad Eesti ühiskonda.

2. A - Parem on lasta vähemustel elada oma väärtuste ja normide järgi, ühtsete normide kehtestamine suruks alla üksikindiviidi õigusi; B - Vähemused peaksid arvestama enamuse tahet ning järgima ühiskonnas üldkehtivaid väärtusi ja käitumisnorme.

3. A - Mul pole midagi selle vastu, kui inimesed, kelle elustiil erineb märgatavalt ühiskonna keskmisest, seda avalikult välja näitavad; B - Oma kodus ja kitsamas ringis võivad inimesed käituda nii nagu tahavad, kuid mind häirib, kui inimesed oma kõrvalekalduvat elustiili eksponeerivad.

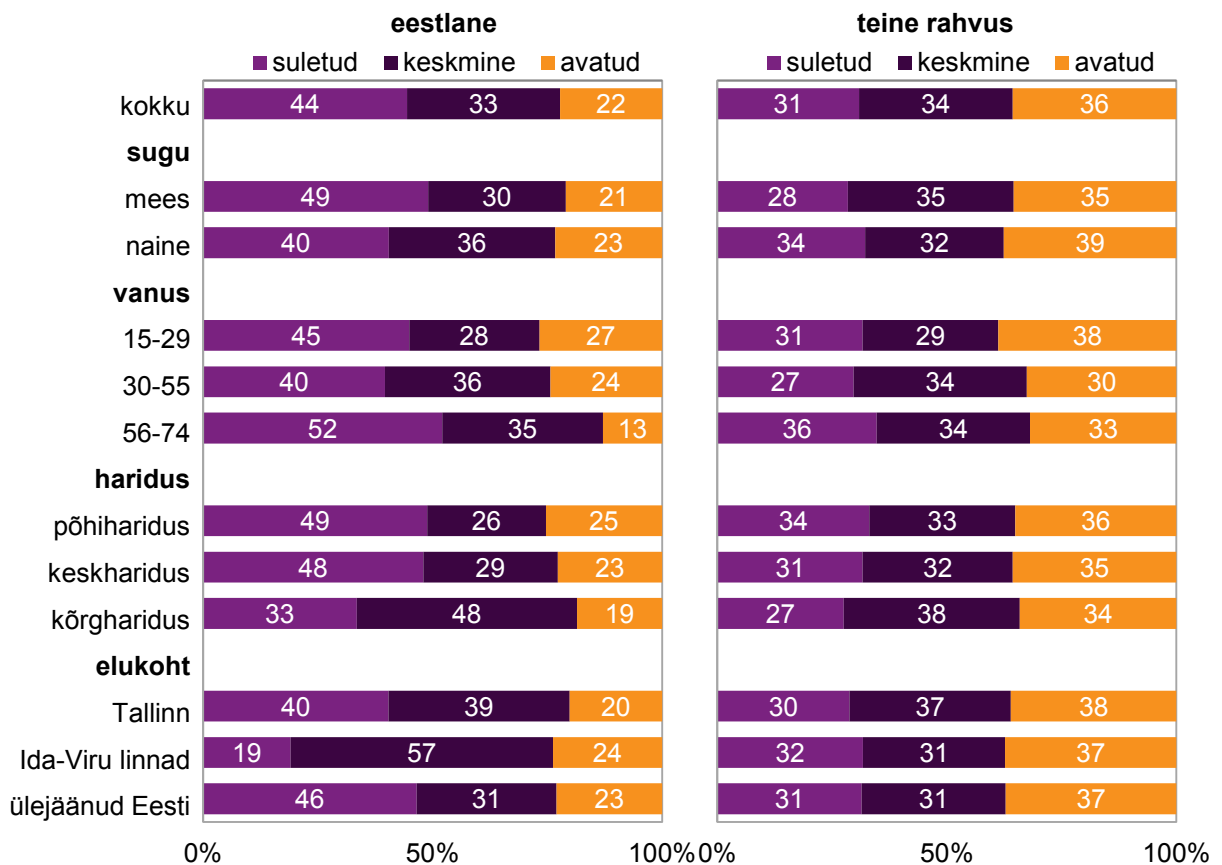
Joonis 1.25. Avatuse ja suletuse koondindeks (0–12)

Allikad: Mina. Maailm. Meedia 2005, 2008, 2011.

Kultuurilise avatuse ja suletuse mõjutegurite detailsemaks analüüsiks on vastajad jagatud kolme gruppi, kus avatud hoiakule vastab koondindeksi skoor 9–12, keskmisele 4–8 ning suletud hoiakule skoor 0–3 (vt joonis 1.26).

Joonis 1.26. Kultuurilise avatud ja suletud hoiaku jagunemine erinevates sotsiaal-demograafilistes rühmades

Võrreldes omavahel erinevaid sotsiaal-demograafilisi gruppe osutub kõige eristavamaks tunnuseks vanus – eestlaste puhul on vanimas vanuserühmas selgelt vähem (13%) avatud ja rohkem suletud hoiakuga (52%) vastajaid, teiste rahvuste hulgas paistavad keskmisest avatuma hoiakuga silma noored.

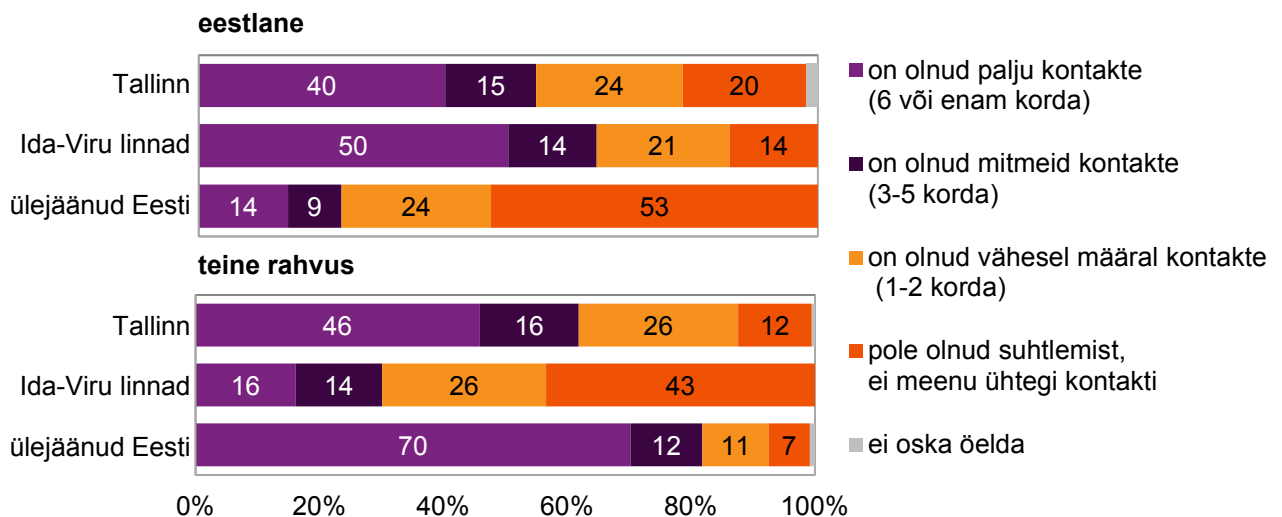
Eestlaste hulgas on naised mõnevõrra avatumad hoiakuga, teiste rahvuste puhul mehed, kuid need erinevused ei ole suured. Erinevused on väikesed ka elukoha alusel, v.a Ida-Virumaal elavad eestlased, kelle hulgas on märgatavamalt vähem suletud hoiakuga inimesi.¹³

1.3.2 RAHVUSTEVAHELISED KONTAKTID

Hoiakute kõrval on lõimumise oluliseks indikaatoriks enamusrahvuste ja rahvusvähemuste vaheliste kontaktide, ühise suhtlemisruumi olemasolu. Kontaktide kasv eestlaste ja teiste rahvuste vahel on ka üks riikliku lõimumiskava eesmärke (Lõimumiskava 2008–2013: 15).

Käesoleva uuringu andmetel ei puutu oma igapäevaelus teise rahvusrühmaga praktiliselt üldse kokku 45% eestlastest ning 20% teisest rahvusest. Sagedased kontaktid teise rahvusega on 20%-il eestlastest ning 44%-il teistest rahvustest inimestel. Kontaktide tihedus on paratamatult (piirkondliku rahvusena-muse osas) väiksem piirkondades, kus on suur ühe rahvuse ülekaal. Kuid ka Tallinnas, kus ei ole eestlastel ega teistel rahvustel selget ülekaalu, hindavad peaaegu pooled eestlastest ja kolmandik teistest rahvustest inimestest oma kontakte teise rahvusega puuduvateks või minimaalseteks (vt joonis 1.27). Siinjuures on kontakti mitteomavate inimeste hulk võrreldes 2008. aasta integratsiooni monitooringuga pigem kasvanud.

Joonis 1.27. Kontaktide tihedus teise rahvusrühmaga, piirkonniti

Võrreldes omavahel erinevaid sotsiaaldemograafilisi rühmi, osutub oluliseks teguriks haridus: nii eestlaste kui ka teiste rahvuste hulgas on teistega võrreldes rohkem kontakte väljaspool oma rahvus-rühma kõrgharidusega inimestel (vt tabel 1.8). Vanuserühmade võrdluses on kõige tihedamad kontaktid keskmistel vanuserühmadel, tööealistel inimestel, eestlaste puhul vanuses 35–64, teiste rahvuste hulgas vanuses 25–39. Eestlaste puhul mängib rolli ka sugu – naised on aktiivsemad suhtlejad. Teiste rahvuste puhul on oluline eristav tegur kodakondsus – kõige tihedamalt on kokku puutunud eestlastega teistest rahvustest Eesti kodanikud, samas kui Vene kodanike hulgas on kontaktid keskmisega võrreldes märksa harvemad. Mõlema rahvusrühma puhul on kontaktide tiheduse juures oluliseks teguriks keeleoskus – mida parem on teise keele oskus, seda suurem on ka kontaktide mitmekesisus teise rahvusega.

13 Seda tulemust peab aga käsitlema mõõndustega, sest valimis on ainult 21 inimest, mis teeb juhusliku statistilise kõikumise tõenäosuse väga suureks.

Tabel 1.8. Kontaktide tihedus erinevates sotsiaal-demograafilistes rühmades (%)

		on olnud palju kontakte (6 või enam korda)	on olnud mitmeid kontakte (3–5 korda)	on olnud vähesel määral kontakte (1–2 korda)	pole olnud suhtlemist, ei meenu ühtegi kontakti
eestlane					
haridus	põhiharidus	16%	8%	12%	64%
	keskharidus	20%	11%	27%	42%
	kõrgharidus	26%	10%	29%	35%
sugu	mees	18%	10%	24%	47%
	naine	23%	10%	23%	42%
vanus	15–24	16%	8%	29%	47%
	25–34	19%	11%	20%	49%
	35–49	27%	13%	20%	40%
	50–64	23%	9%	31%	37%
	65–74	12%	9%	16%	60%
teine rahvus					
haridus	põhiharidus	44%	13%	20%	21%
	keskharidus	41%	13%	23%	23%
	kõrgharidus	53%	20%	18%	9%
sugu	mees	43%	15%	21%	21%
	naine	44%	14%	23%	20%
vanus	15–24	39%	14%	31%	17%
	25–34	53%	12%	20%	15%
	35–49	48%	15%	16%	21%
	50–64	42%	15%	21%	21%
	65–74	29%	12%	29%	29%
kodakondsus	eesti	52%	13%	21%	14%
	venemaa	22%	15%	30%	33%
	määratlemata kodakondsusega	40%	17%	18%	24%
	muu riigi	47%	14%	23%	13%

Analüüsidest täpsemalt andmeid igapäevakontaktide iseloomu ja suhtlemissfäärade kohta, on näha, et kõige sagedasemad kokkupuuted teise rahvuse esindajatega on oma õpingute- või töökohas ning elukohas, samuti on sagedasemad juhuslikud kokkupuuted avalikus ruumis (vt tabel 1.9). Nendele kontaktidele jäävad selgelt alla vaba aja veetmisega seotud ning isiklikku laadi kontaktid (sõprade-tuttavatega), nii otsesuhtluses kui ka internetis.

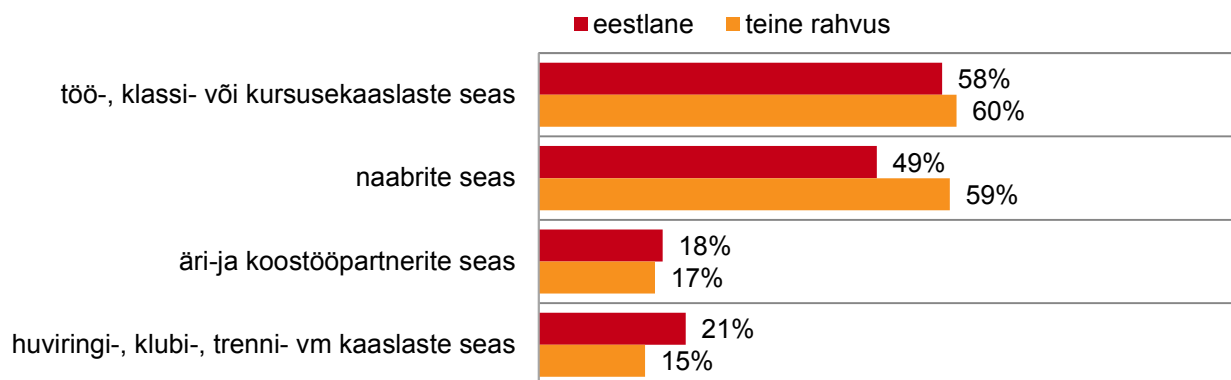
Nendest, kelle väitel nende tutvusringkonnas teisest rahvusest inimesi ei ole, on viimasel nädalal tööl ja koolis teiste rahvustega kokku puutunud 45%. See näitab, et kontaktide toimumine teise rahvusrühmaga ei tähenda automaatselt püsivate suhtlusvõrgustike olemasolu. Eestlaste ja teiste rahvuste vahel on jätkuvalt ülekaalus institutsionaalsed ja instrumentaalsed kontaktid (millele viitavad ka tööeliste sagedasemad kontaktid). Ka hoiakuliselt on tööalane koostöö eri rahvuste vahel tõusutrendis: võrreldes

2008. aasta küsitlusega on kasvanud eestlaste hulk, kes on valmis töötama venelasest ülemuse alluvuses või kollektiivis, kus on enamuses venelased (vt peatükk 3). Väljaspool töö- ja teenindussfääri domineerivad pigem rahvuspõhised suhtlusvõrgustikud, seega võime me isiklikul tasandil jätkuvalt rääkida keeleliselt eristatud suhtlusvõrgustikest, millele on viidanud ka varasemad uuringud (Vihalemm 2007: 497).

Tabel 1.9. Eestlaste ja teiste rahvuste vaheliste kontaktide iseloom, suhtlemissfäärid¹⁴

	Kogu Eesti		Tallinn	
	Eestlased	Teine rahvus	Eestlased	Teine rahvus
koolis, tööl	55%	53%	61%	52%
avalikes kohtades, nagu tänaval, ühistranspordis, kaupluses, pangas vm	39%	54%	49%	52%
oma kodu ümbruses - majas, hoovis, oma tänaval	38%	56%	44%	50%
oma sõpruskonnas, tutvuskonnas	18%	40%	16%	33%
vaba aega veetes, nt trennis, huviringis, kohvikus või mujal	14%	24%	20%	28%
oma perekonnas, suguvõsas	9%	20%	7%	18%
internetis (nt Facebookis vm)	6%	10%	6%	10%

Samas, kui vaadelda täpsemalt instrumentaalsete ning isiklike suhtlusvõrgustike omavahelist kattuvust, võib välja tuua, et kõige rohkem on teistest rahvustest sõpru-tuttavaid nendel, kellel on teisest rahvusest õpingukaaslasti või kolleege (eestlastel 58% ja teistel rahvustel 60%) ning naabreid (eestlastel 49%, teistel rahvustel 60%). Oluliselt vähem on kattuvusi vaba aja tegevuste puhul (eestlastel 22%, teistel rahvustel 17% (vt joonis 1.28). See näitab töö- ja koolialaste kontaktide olulisust rahvusteüleste suhtlusvõrgustike tekke alusena.

Joonis 1.28. Instrumentaalsete ning isiklike suhtlusvõrgustike kattuvus¹⁵

Klassikalised uuringud rühmadevahelise suhtluse kohta on viinud järeldusele, et hoiakud ja kontaktid on omavahel tihedalt seotud: mida tihedamad on kontaktid teise rühma liikmetega, seda positiivsem on üldjuhul hoiak selle rühma suhtes (Hayes & Dowds 2006, Tropp & Bianchi 2006). Kõrvutades oma vahel hoiakuid teise rahvuse suhtes ning tegelikke kontakte teise rahvusega, võib täheldada selle seose kehtivust ka Eesti kontekstis: nii eestlaste kui ka teiste rahvuste puhul on avatuma hoiakuga inimeste kontaktide tihedus teiste rahvusrühmade esindajatega suurem. Hoiakud ja käitumine on üksteist taastootvad, seda ka negatiivsemate hoiakute puhul: suletuma hoiakuga inimeste teistest väiksem igapäevane kokkupuude muude rahvustega, aga ka valmidus kontaktideks (nt töötamine teise rahvuse enamusega kollektiivis).

14 Vastus küsimusele: Palun meenutage, kas viimase nädala jooksul suhtlesite eestlastega/venelastega ja teiste vene keelt kõnelevate inimestega?

15 Vastus küsimusele: Kas nende inimeste hulgas, kellega Te lähemalt kokku puutute, on eestlasi/venelasi (vene kõnekeelega inimesi)?

1.3.3 KOKKUPÕRKED RAHVUSLIKUL PINNAL NING KOGEMUS EBAVÕRDESEST KOHTLEMISEST

Kuigi eestlaste ja teiste rahvuste vahelised kontaktid on ülekaalukalt instrumentaalsed või juhuslikku laadi, on rahvuslikul pinnal negatiivseid kokkupõrkeid kogunud suhteliselt vähesed, eestlaste hulgas

10%, teiste rahvuste hulgas 7% (vt tabel 1.10). Tähelepanuväärne on, et rohkem kokkupõrkeid tunnistavad eestlased, kellel on samas teiste rahvustega märksa harvemad kokkupuuted. Osaliselt võib see olla seotud ka erineva tajuga, mida pidada kokkupõrkeks rahvuslikul pinnal – tabelis toodud andmetest on näha, et kokkupõrgete kogemust kinnitavad sagedamini eestlased, kes on oma hoiakutes suletumad – võib eeldada, et siin on ka kergemini erinevaid sündmusi käsitletud rahvuslikul pinnal kokkupõrkena.

Keskmisest rohkem on kokkupõrkeid olnud nooremal põlvkonnal, samas võib tegemist olla ka vanuselise eripäraga, sest noori iseloomustavad sagedasemad konfliktid ka oma rahvusrühmas. Selgelt aga eristub teistest Eesti piirkondadest Tallinn ja eriti Lasnamäe ja Maardu piirkond, kus kokkupõrgete kogemus on keskmisest märgatavalt suurem nii eestlaste kui ka venekeelsete elanike hulgas. Samas teises venekeelse enamusega piirkonnas, Ida-Virumaa linnades, tunnetatakse kokkupõrkeid keskmisest isegi vähem.

Oluline on aga tähele panna, et kokkupõrkeid eestlastega on tunnetanud rohkem kõrgemalt haritud teise rahvuse liikmed, samuti kasvab see taju eesti keele oskuse kasvuga. See näitab, et kasvav osalus eestikeelses ühiskonnas kasvatab tegelikult ka ootusi eestlastepoolse hoiaku ning omaksvõtu suhtes ning teravdab ka taju ebameeldivate kogemuste suhtes.

Tabel 1.10. Rahvuslikul pinnal kokkupõrked teiste rahvustega (%)¹⁶

		eestlane	teine rahvus
kogu elanikkond		10%	7%
vanus	15–29	17%	10%
	30–55	7%	7%
	56–74	4%	3%
haridus	põhiharidus	8%	7%
	keskharidus	10%	6%
	kõrgharidus	10%	11%
sugu	mees	12%	8%
	naine	8%	6%
elukoht	Tallinn, v.a Lasnamäe	13%	8%
	Lasnamäe ja Maardu	18%	11%
	Ida-Viru linnad	7%	3%
	ülejäanud Eesti	8%	6%
kultuuriline avatus	suletud	12%	6%
	keskmise	10%	9%
	avatud	4%	6%

Sarnast trendi võib näha ka ebavõrdsuse kohtlemise tajumise puhul. Ebavõrdsust kohtlemist on teiste rahvuste liikmete hulgas kogunud 20%, nendest pooled enda sõnul korduvalt. Lisaks on kuulnud sellistest juhtumitest 35% (vt joonist 1.29).¹⁷

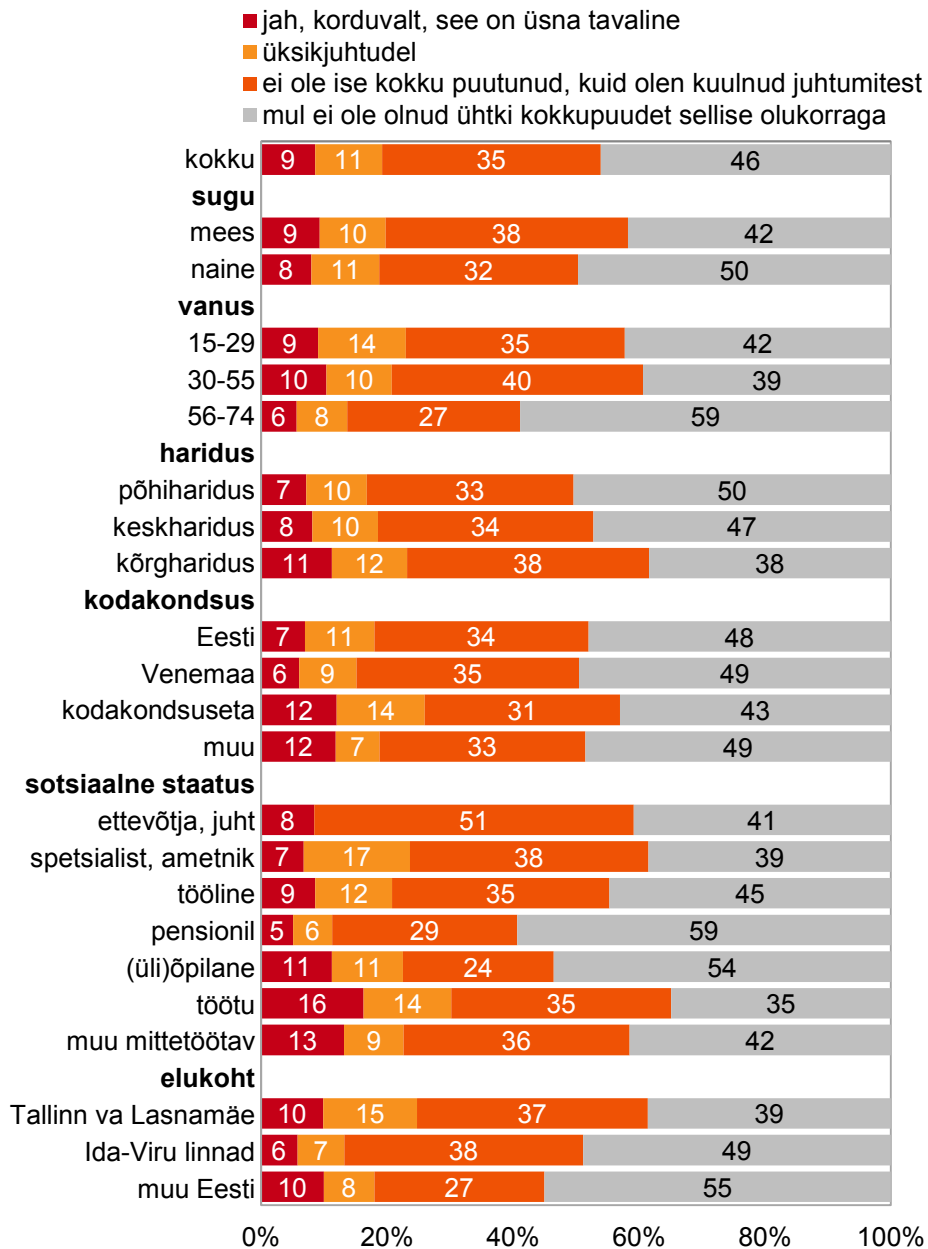
16 Osakaal inimestest, kes vastasid positiivselt küsimusele: „Kas Teil on olnud RAHVUSLIKUL PINNAL isiklike kokkupõrkeid, konflikte, tülisid eestlaste/siinsete teistest rahvustest inimestega viimase paari aasta jooksul?“

17 Eestlaste hulgas on ebavõrdsust kogunud väga väike hulk inimesi (3% sagedasti, 4% üksikjuhul), sh ka potentsiaalselt kriitilistes piirkondades (Tallinn, Ida-Virumaa linnad).

Kõrgharidusega vastajaid teise rahvuse hulgas oli valimis 85 inimest (19%).

Sarnaselt kokkupõrgete tajumisega on ebavõrdsust sagedamini tunnetanud aga just kõrgharidusega inimesed, ka tööturul on töötute kõrval rohkem probleeme kogunud tippspetsialistid ja ametnikud. Oluline tunnus ebavõrdsuse kohtlemisel on ka kodakondsus – määratlemata kodakondsusega inimeste hulgas on ebavõrdsust kogenuid kaks korda enam kui Eesti või Venemaa kodanike hulgas. Samuti on negatiivsete kogemuste hulk ülejäänud Eestiga võrreldes oluliselt suurem teisest rahvusest tallinlastel. Võrreldes 2008. aasta küsitlusega on aga ebavõrdsuse tajutav oluliselt langenud (see võib viidata ka küsimuse tundlikkusele konkreetse poliitilise situatsiooni konteksti suhtes).

Joonis 1.29. Kokkupuude ebavõrdsuse kohtlemisega venekeelse elanikkonna hulgas¹⁸

18 Vastus küsimusele: „Kas olete paaril viimasel aastal kokku puutunud olukorraga, kus mõnda isikut on rahvuse või emakeele tõttu eelistatud tööle võtmisel, teatud ametikohtade või hüvede jagamisel?“

Analüüsidest sellele küsimusele antud lahtisi vastuseid, on kõrgharidusega vastajate puhul põhiliseks (isiklikuks või vahendatud) ebavõrdsuse kogemuseks situatsioon tööotsingutest, kus parema kvalifikatsiooniga, eesti keelt hästi valdavale vene rahvusest kandidaadile on eelistatud tööle võtmisel eestlast. Ka teiste vastajate puhul on põhiliselt välja toodud kogemus, kus võrdse kvalifikatsiooni puhul on tööle võtmisel eelistatud eestlast või ei ole tööle võetud keeleoskuse puudumise tõttu, sageli tunnetatakse ebavõrdset kohtlemist ka venepärase nime või Eesti kodakondsuse puudumise pärast. Mitmel korral mainiti ka olukorda, kus tööle kandideerijat ei ole tahetud võtta eestikeelsesse kollektiivi kartuses, et vene temperamendiga inimene ei sulandu.

KOKKUVÕTE

Lõimumiskava on eesmärgiks seadnud eri rahvustest Eesti elanike vahelise usalduse ning kontaktide ja suhtluse kasvu (Lõimumiskava 2008–2013: 15). Monitooringu tulemusel võib järeldada, et hoiakute tasandil on trend positiivne: enamusrahvuse hulgas on kasvanud arusaam, et teistest rahvustest inimeste kaasamine on oluline. Samuti on langustrendis teiste rahvuste hulgas ebavõrdse kohtlemise tajumine. Samas on oluline tähele panna, et ebavõrdsuse taju on suurim kõrgema hariduse ning parema eesti keele oskusega inimeste hulgas – st n-õ tugevalt integreerunud isikute puhul, kel on õigustatud teravdatud ootus kohtlemisele võrdväärse partnerina. Põhiliselt tajutakse ebavõrdset kohtlemist (eestlaste) eelistamisel just tööturul.

Rahvustevaheliste kontaktide osas aga selgelt trendi välja tuua ei saa. Endiselt domineerivad instrumentaalsed kontaktid (avalikus sfääris, koolis, tööl), samal ajal kui isiklikud suhtlusvõrgustikud on valdavalt oma rahvuse kesksed. Siiski võib välja tuua, et kontaktid õpingute- või töökohas on oluliseks eelduseks kontaktideks ka personaalses sfääris (oluliselt rohkem kui vaba aja sfääris), mida küll ei toeta keelepõhiselt eristatud kool ning tööturg (Vt peatükk 3).

KASUTATUD KIRJANDUS

Hayes, B., Dowds, L. (2006). Social Contact, Cultural Marginality or Economic Self-Interest? Attitudes towards Immigrants in Northern Ireland. – *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol 32, iss. 3, pp. 455–476.

Eesti lõimumiskava eesmärkide saavutamise monitooring 2010

Idanurm, T., Kattai, K., Roos, A., Toots, A. (2011). Noorte kodanikukultuur kümme aastat hiljem. / Toim A. Toots. Tallinn: TLÜ Riigiteaduste Instituut.

Integratsiooni monitooring 2008 ja 2011

TNS Emor, SA Poliitikauuringute Keskus Praxis. (2008). Vabatahtlikus tegevuses osalemine Eestis I osa, Uuringu aruanne.

Tropp, L. R., Bianchi, R. A. (2006). Valuing Diversity and Interest in Intergroup Contact. – *Journal of Social Issues*, Vol 62, iss. 3, pp. 533–551.

TÜ ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudi uuring Mina. Maailm. Meedia, 2005, 2008, 2011

Vihalemm, T. (2007). Crystallizing and Emancipating Identities in Post-Communist Estonia. – *Nationalities Papers*, Vol 35, iss. 3, pp. 477–502.

Lisad

Lisa tabel 1.1. Eesti elanikkonna poliitilise aktiivsuse seotus teiste tunnustega (%)*

ei ole aktsioonides osalenud		poliitiline aktiivsus (pt. 1.2)			
		ei ole	väike	mõõdukas	suur
kogu elanikkond		68%	12%	13%	7%
rahvus	eestlane	66%	13%	15%	6%
	muu	73%	9%	8%	10%
kodakondsusrühm	EV kodanik, eestlane	65%	13%	15%	6%
	EV kodanik, teised rahvused	68%	11%	10%	11%
	määratlemata kodakondsusega	79%	9%	5%	7%
	Venemaa kodanik	85%	7%	4%	4%
vanus	15–24	59%	11%	21%	10%
	25–34	60%	16%	13%	11%
	35–49	68%	12%	13%	8%
	50–64	74%	11%	10%	5%
	64–74	84%	9%	6%	1%
haridus	põhiharidus	76%	8%	11%	4%
	keskharidus	72%	10%	11%	7%
	kõrgharidus	51%	19%	19%	12%
kodakondsus	Eesti	66%	13%	14%	7%
	Venemaa	85%	7%	4%	4%
	määratlemata kodakondsusega	79%	9%	5%	7%
piirkond	Tallinn v.a Lasnamäe	58%	19%	13%	10%
	Lasnamäe ja Maardu	50%	13%	10%	27%
	Ida-Virumaa linnad	83%	6%	7%	4%
	muu Eesti	72%	10%	14%	4%

*esitatud statistiliselt olulised jaotused